

8. СПОЖИВАННЯ І ЗДОРОВ'Я

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ 8 КЛАСУ

8.1. Програма та календарно-тематичне планування 35 год (1 год на тиждень), резерв — 3 год

8.1.1. Програма

К-ть год	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	Тема 1. Вступ Мета, завдання та значення курсу	Учень: <i>знає</i> мету і завдання курсу; <i>оцінює</i> значення курсу для власного життя; <i>орієнтується</i> в основних поняттях курсу
4	Тема 2. Потреби Потреби та чинники, що впливають на їх формування і розвиток. Безмежність потреб. Види потреб і шляхи їх задоволення. Рівень задоволення потреб. Проблема вибору. Раціональні потреби населення. Нераціональне споживання. <i>Практикум:</i> – практична робота «Класифікація потреб людини»; – практична робота «Складання списку речей, необхідних для ремонту квартири»; – ділова гра «Без чого я не зможу прожити»	Учень: <i>знає</i> потреби та чинники, що впливають на їх формування і розвиток; <i>називає</i> види потреб; <i>розуміє</i> , що таке рівень задоволення потреб; <i>розрізняє</i> раціональні й нераціональні потреби населення
5	Тема 3. Поняття про раціональне споживання Хто такі споживачі. Поведінка споживачів. Споживання товарів як задоволення потреб людини. Права споживачів. Споживчі властивості й споживча цінність товарів та послуг. Основні характеристики товарів та послуг. Вплив нераціонального споживання на здоров'я. Як людина може протистояти шкідливим потребам. <i>Практикум:</i> – практична робота «Складання раціонального гардеробу»; – практична робота «Визначення різниці в структурі споживання двох людей або двох родин»; – практична робота «Аналіз особистого споживання з позиції раціональності»	Учень: <i>знає</i> , хто такі споживачі; <i>називає</i> , як людина може протистояти шкідливим потребам; <i>розуміє</i> права споживачів; основні характеристики товарів та послуг; <i>уміє</i> визначати споживчу цінність товарів і послуг; <i>усвідомлює</i> себе як споживача

К-ть год	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
6	<p>Тема 4. Право споживачів на якість та безпеку харчових продуктів і промислових товарів</p> <p>Запобігання шкоди здоров'ю під час користування споживчими товарами. Гарантійні терміни. Поняття про терміни придатності й реалізації товару. Сертифікація. Сертифікат відповідності.</p> <p>Роль обов'язкової сертифікації продукції на відповідність вимогам безпеки.</p> <p>Штриховий код та його історія. Попереджувальне маркування.</p> <p>Індекс Е. Екологічні символи.</p> <p>Способи доведення інформації до відома споживача. Відповідальність виробника за якість товарів і послуг.</p> <p><i>Практикум:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – практична робота «Ознайомлення зі знаками маркування товарів. Розробка етикетки власного товару» 	<p>Учень:</p> <p><i>має уявлення</i> про терміни придатності й реалізації товару;</p> <p><i>визначає</i> вплив споживчих товарів на здоров'я;</p> <p><i>розуміє</i>, у чому полягає відповідальність виробника за якість товарів і послуг;</p> <p><i>уміє</i> користуватися штрих-кодами</p>
8	<p>Тема 5. Безпека споживання товарів</p> <p>Поняття «безпека». Види безпеки товарів: хімічна, електрична, термічна, санітарно-гігієнічна, пожежна, радіаційна, механічна, екологічна.</p> <p>Запобігання шкоди здоров'ю під час використання харчових продуктів та промислових товарів.</p> <p>Небезпечна продовольча продукція.</p> <p>Рациональне харчування — запорука міцного здоров'я.</p> <p>Вимоги до якості питної води.</p> <p>Права споживачів на інформацію. Відповідальність за її викривлення. Права споживача у разі неналежної якості товару. Відшкодування збитків і моральної шкоди.</p> <p><i>Практикум:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – практична робота: «Ознайомлення із символами і позначеннями на товарах, які попереджають про їхню небезпеку»; – практична робота «Складання претензій продавцю чи виробнику на неякісний товар»; – рольова гра «Що буде, якщо залишити без уваги законну претензію споживача?» 	<p>Учень:</p> <p><i>називає</i> види безпеки товарів: хімічну, електричну, термічну, санітарно-гігієнічну, пожежну, радіаційну, механічну, екологічну;</p> <p><i>знає</i> права споживачів на інформацію; про відповідальність за її викривлення; права споживача у разі неналежної якості товару;</p> <p><i>уміє</i> користуватись символами й позначеннями на товарах, які попереджають про їхню небезпеку;</p> <p><i>усвідомлює</i> значення безпеки у споживанні товарів</p>
4	<p>Тема 6. Безпека навколишнього середовища. «Зелене споживання»</p> <p>Вплив товарів на оточуюче середовище під час їх експлуатації та споживання.</p> <p>Показники екологічних властивостей деяких товарів: вміст шкідливих речовин; міцність фарбування, надійність пакування; надійність транспортування; можливість безпечної утилізації, радіоактивність тощо.</p> <p><i>Практикум:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – практична робота «Розроблення пам'ятки споживача»; – практична робота «Питна вода у місцевості, де ми живемо: її якість та раціональне використання»; – практична робота «Проблеми утилізації побутових відходів у регіоні, де ми живемо» 	<p>Учень:</p> <p><i>знає</i> про вплив товарів на оточуюче середовище під час їх експлуатації та споживання;</p> <p><i>називає</i> показники екологічних властивостей деяких товарів: вміст шкідливих речовин; міцність фарбування, надійність пакування; надійність транспортування; можливість безпечної утилізації, радіоактивність</p>

К-ть год	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
4	<p>Тема 7. Державний та громадський захист прав споживачів</p> <p>Споживчий захист, його види. Громадські організації, які здійснюють захист прав споживачів.</p> <p>Вилучення з обігу неякісної та небезпечної продукції.</p> <p>Законодавче врегулювання відносин між споживачами товарів (робіт, послуг) та виробниками і продавцями.</p> <p>Важелі, за допомогою яких держава забезпечує гарантований рівень споживання товарів та послуг.</p>	<p>Учень:</p> <p><i>знає</i> види споживчого захисту; громадські організації, які здійснюють захист прав споживачів;</p> <p><i>називає</i> важелі, за допомогою яких держава забезпечує гарантований рівень споживання товарів та послуг</p>
3	Резерв	

8.1.2. Календарно-тематичне планування

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Тема 1. Вступ</i>		1
1	Мета, завдання та значення курсу	1
<i>Тема 2. Потреби</i>		4
2	Потреби, їх види та класифікація	1
3	<i>Практична робота</i> «Класифікація потреб людини»	1
4	<i>Практична робота</i> «Складання списку речей, необхідних для ремонту квартири»	1
5	Ділова гра «Без чого я не зможу прожити»	1
<i>Тема 3. Поняття про раціональне споживання</i>		5
6	Хто такі споживачі. Поведінка споживачів	1
7	Права споживачів	1
8	<i>Практична робота</i> «Складання раціонального гардеробу»	1
9	<i>Практична робота</i> «Визначення різниці в структурі споживання двох людей або двох родин»	1
10	<i>Практична робота</i> «Аналіз особистого споживання з позиції раціональності»	1

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Тема 4. Право споживачів на якість та безпеку харчових продуктів і промислових товарів		6
11	Право споживачів на якість та безпеку харчових продуктів і промислових товарів	1
12	Гарантійні зобов'язання й терміни. Поняття про терміни придатності і реалізації товару	1
13	Сертифікація. Сертифікат відповідності. Роль обов'язкової сертифікації продукції на відповідність вимогам безпеки	1
14	Штриховий код. Попереджувальне маркування. Способи доведення інформації до відома споживача	1
15	Індекс Е. Екологічні символи. Відповідальність виробника за якість товарів і послуг	1
16	<i>Практична робота</i> «Ознайомлення зі знаками маркування товарів. Розробка етикетки власного товару»	1
Тема 5. Безпека споживання товарів		8
17	Загальна інформація про безпеку товарів і послуг	1
18	Безпека продуктів харчування	1
19	Безпека промислових товарів і послуг	1
20	Раціональне харчування. Вимоги до якісної питної води	1
21	Права споживача у разі придбання ним товару неналежної якості. Право споживача на інформацію про продукцію	1
22	<i>Практична робота</i> «Ознайомлення із символами і позначеннями на товарах, які попереджають про їхню небезпеку»	1
23	<i>Практична робота</i> «Складання претензій продавцю чи виробнику на неякісний товар»	1
24	Рольова гра «Що буде, якщо залишити без уваги законну претензію споживача?»	1
Тема 6. Безпека навколишнього середовища. «Екологічне споживання»		4
25	Безпека навколишнього середовища	1
26	<i>Практична робота</i> «Розроблення пам'ятки споживача»	1
27	<i>Практична робота</i> «Питна вода у місцевості, де ми живемо: її якість та раціональне використання»	1
28	<i>Практична робота</i> «Проблеми утилізації побутових відходів у регіоні, де ми живемо»	1

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Тема 7. Державний та громадський захист прав споживачів</i>		4
29	Діяльність органів влади у сфері захисту прав споживачів	1
30	Громадські організації споживачів (об'єднання споживачів)	1
31	Права споживачів. Порушення прав споживачів	1
32	Майнова відповідальність за шкоду, завдану дефектною продукцією або продукцією неналежної якості	1
Резерв		3

8.2. Посібник для вчителя. 8 клас

ТЕМА 1. ВСТУП

УРОК 1. Мета, завдання та значення курсу

Головною особливістю нашого часу є активні економічні та соціальні процеси, спрямовані на інтеграцію економіки країни у світове співтовариство. Водночас відбуваються важливі зміни й у вітчизняному законодавстві, його адаптація до вимог високорозвинутих країн світу.

Нові виклики суспільства, перед якими нині постають наша країна, система освіти, молоде покоління, пов'язані, зокрема з такими аспектами, як: уміння орієнтуватись у повсякденному соціальному й економічному житті; вибір майбутньої професії; планування власного бюджету й витрат; орієнтування на ринку товарів і послуг. Усе це потребує від освітян не тільки створення нових навчальних курсів та оновлення змісту освіти, а й розробки таких педагогічних механізмів, що допомогли б набути молоді необхідних компетентностей у сфері економічних та, зокрема, споживчих знань.

Важливим інструментом у цьому має стати споживча освіта, яка покликана озброїти учнів знаннями, сприяти набуттю вмінь робити свій споживчий вибір, навчити діяти, коли порушуються споживчі права, допомагати життєвому та професійному самоствердженню школярів.

Актуальність змісту споживчої освіти полягає також і в необхідності формування в учнів раціонального споживчого мислення, заснованого на законах споживання та природній потребі людини в якісному й безпечному матеріальному і духовному добробуті, на природному прагненні до поліпшення якості особистого та суспільного життя.

Постійне системне навчання споживчих знань, починаючи з раннього віку й упродовж усього життя, значно впливає на вироблення у людей розумної й адекватної поведінки в процесі споживання товарів і послуг. Наявність у людей споживчих знань, накопичених під час навчання, власного споживчого досвіду сприяє адекватній поведінці на ринку, допомагає споживачам здійснювати якісний і безпечний вибір товарів і послуг, ефективно протистояти негативним проявам ринку.

Кожен із нас щодня стає споживачем, купуючи ті або інші товари, отримуючи послуги. Сьогодні багато продовольчих і промислових товарів містять різні хімічні та синтетичні домішки, які наносять

шкоду здоров'ю людини. Так, наприклад, у напоях містяться шкідливі барвники, у консервованих продуктах — консерванти. Були виявлені випадки, коли дитячі іграшки виготовляли зі шкідливих для здоров'я дитини полімерів та інших неякісних матеріалів. Тому кожна людина має право бути поінформована в повному обсязі щодо складу продуктів, які вживає, та промислових товарів, якими користується вона та її діти, тобто має право на безпеку товарів.

Товари чи послуги, які отримує споживач, мають бути належної якості, безпечні, з відповідною документацією та зазначеними гарантійними термінами для того, щоб у разі неякісного товару споживач міг висловити продавцеві, виробнику або надавачу послуг вимоги щодо ремонту чи обміну даного товару.

Пропонований курс «Споживання і здоров'я» — це ще один крок на шляху підготовки громадян України до життя в умовах ринкових відносин, за яких бажання споживачів мають визначати вимоги до якості та асортименту товарів і послуг.

Метою цього курсу є популяризація споживчих знань, спрямованих на виховання цивілізованого, культурного, активного споживача, здатного аналізувати своє особисте споживання, вплив товарів і послуг на здоров'я людини та навколишнє середовище, надати ринку в цілому і підприємцю зокрема обґрунтовані споживчі вимоги та добиватися від них якісного і безпечного обслуговування.

Основними **завданнями** курсу є:

1. Підвищення рівня споживчої компетентності школярів.
2. Організація цілісної системи споживчого навчання та виховання.
3. Формування вміння робити вільний, свідомий вибір якісних і безпечних товарів та послуг.
4. Сприяння доступу учнів до відповідної інформації, яка необхідна для раціонального вибору.
5. Вироблення норм толерантної поведінки, прагнення до розв'язання конфліктів.
6. Розвиток громадської та споживчої ерудиції.
7. Формування вміння узгоджувати власні дії з інтересами громади.

Посібник розрахований на вчителів (без спеціальної юридичної та економічної освіти), які хочуть викладати та викладають курси з тематики захисту прав споживачів, зокрема «Основи споживчих знань».

Тема «**Потреби**» передбачає ознайомлення з потребами та чинниками, що впливають на їх формування і розвиток; проблемою вибору; видами потреб та шляхами їх задоволення; рівнем задоволення потреб; раціональними потребами населення; нераціональним споживанням.

Тема «**Поняття про раціональне споживання**» ознайомлює з роллю та поведінкою споживачів в економічній системі. Тут розглядаються також проблеми протистояння людини шкідливим потребам. Під час вивчення теми подано характеристики споживчих властивостей і споживчої цінності товарів і послуг, основні характеристики товарів і послуг, а також вплив нераціонального споживання на здоров'я людини.

У темі «**Право споживачів на якість та безпеку харчових продуктів і промислових товарів**» розглянуто проблему запобігання шкоди здоров'ю під час користування споживчими товарами. Розглядаються такі поняття: «гарантійний термін», «термін придатності» «термін реалізації товару», «сертифікат відповідності», «штриховий код», «індекс Е». Проаналізовано способи доведення інформації до відома споживача, розповідається про відповідальність виробника за якість товарів і послуг.

Тема «**Безпека споживання товарів**» присвячена питанням безпеки товарів, зокрема хімічної, електричної, термічної, санітарно-гігієнічної, пожежної, радіаційної, механічної, екологічної. Піднято питання запобігання шкоди здоров'ю під час користування харчовими продуктами та промисловими товарами.

Тема «**Безпека навколишнього середовища. “Зелене споживання”**» присвячена впливу товарів на оточуюче середовище у процесі їх експлуатації та споживання, показникам екологічних властивостей деяких товарів: вмісту шкідливих речовин; міцності фарбування; надійності пакування; надійності транспортування; можливості безпечної утилізації; радіоактивності.

Тема «**Державний та громадський захист прав споживачів**» присвячена споживчому захисту та його видам. Розглянуто можливості самостійного визначення якості товару і його гігієнічних власти-

востей; йдеться також про вилучення з обігу неякісної та небезпечної продукції; про законодавче врегулювання відносин між споживачами товарів (робіт, послуг) та виробниками і продавцями. Охарактеризовано важелі, за допомогою яких держава забезпечує гарантований рівень споживання товарів і послуг, та подано інформацію про громадські організації, що здійснюють захист прав споживачів.

З метою закріплення теоретичних знань у посібнику подано рекомендації щодо проведення практичних занять, ділових ігор, ситуаційних завдань, екскурсій тощо.

Запитання та завдання для обговорення

1. Доведіть важливість споживчої освіти для соціально-економічного розвитку суспільства.
2. Яка мета і завдання курсу «Споживання і здоров'я»?
3. Обґрунтуйте необхідність отримання знань щодо захисту прав споживача.
4. Наведіть приклади з власного досвіду, які б доводили, що необізнаність у питаннях захисту прав споживача негативно впливає на якість життя та здоров'я людини.

ТЕМА 2. ПОТРЕБИ

Мотивація

Після опрацювання цієї теми учні будуть:

- *знати* про потреби та чинники, що впливають на їх формування та розвиток;
- *розуміти*, що таке рівень задоволення потреб;
- *називати* основні види потреб;
- *розрізняти* раціональні та нераціональні потреби.

Основні поняття: потреби та чинники, що впливають на їх формування і розвиток; проблема вибору; види потреб та шляхи їх задоволення; рівень задоволення потреб; раціональні потреби населення; нераціональне споживання; безмежність потреб.

УРОК 2. Потреби, їх види та класифікація

Мета: ознайомити учнів з основними видами потреб людини; визначити чинники, які впливають на їх формування та зміну; розглянути питання про класифікацію потреб. Визначити раціональні й нераціональні потреби.

Обладнання: схема «Піраміда потреб А. Маслоу»; підручники з курсу «Основи економіки».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Кожній людині для підтримання нормальних умов життєдіяльності потрібні певні матеріальні й нематеріальні блага. Це — їжа, одяг, житло, побутові речі, різні послуги. Потреби людей в чомусь, бажання мати щось — це і є потреби. Потреба (в певному розумінні цього слова) — це особливий психологічний стан людини, за якого вона відчуває або усвідомлює «незадоволеність», невідповідність між внутрішніми та зовнішніми умовами життєдіяльності. Тому потреба стає поштовхом до активності, спрямованої на усунення невідповідності, що виникла. Людина знаходить реальні можливості задовольнити потреби, а за відсутності таких можливостей — пригнічує або замінює певну потребу іншою, найближчою до неї. Так не можна вчинити лише з потребами, що прямо пов'язані з життєзабезпеченням.

В економічній науці поняття *потреба* визначається як прояв необхідності мати певні блага, бажання володіти ними, відчуття нестачі, якщо бажання залишається незадоволеним.

Потреби людини залежать від багатьох факторів: рівня розвитку конкретної людини, суспільства, оточуючих умов життя. Потреби — різноманітні та складні. Але, незважаючи на їх кількість та різноманіття, усі потреби можна виділити в певні групи, тобто *класифікувати*. Така класифікація може бути здійснена за різними критеріями. У сучасній вітчизняній економічній літературі автори наводять різні класифікації потреб. Варто розглянути найбільш поширені та загальноновизнані.

Потреби можна поділити на:

- *біологічні*, які забезпечують найважливіші життєві функції організму людини;
- *соціальні*, які необхідні для активної взаємодії людини і суспільства (спілкування, навчання, дружба);
- *матеріальні*, що необхідні для забезпечення життєдіяльності людини (предмети побуту, одяг, взуття тощо);
- *духовні* — для підвищення рівня знань і культурного рівня людини (книжки, газети, журнали, музика, кінофільми, театр тощо).

За суб'єктами (носіями потреб) розрізняють *індивідуальні, групові, колективні та суспільні потреби*.

Разом із розвитком людини відбувається розвиток її потреб. У сучасному суспільстві недостатньо задовольняти потреби в їжі, помешканні, одязі. Дедалі більшого значення набуває задоволення духовних, культурних, освітніх потреб.

Спочатку потреби людини в їжі, одязі та житлі були мінімальними. Згодом з'являється потреба урізноманітнювати їжу, роблячи її калорійнішою та якіснішою, купувати якомога красивіший та модний одяг, створювати комфорт і затишок у своїй оселі. Наприклад, важко уявити сучасну людину, яка живе в печері чи вдягається у необроблену шкуру власноруч убитого на полюванні звіра. Або, скажімо, те, що теперішні бабусі та дідусі у свої 15–16 років навіть не чули про комп'ютер, а дехто навіть не знав, що таке телевізор.

Отже, потреби людини не лише кількісно збільшуються, а й змінюються якісно. Можна зробити висновок, що потреби людини — безмежні у своєму розвитку й мають тенденцію до зростання, тобто до якісних і кількісних змін.

Згідно з теорією А. Маслоу є п'ять груп потреб:

- *фізіологічні потреби;*
- *потреби в безпеці;*
- *соціальні потреби;*
- *потреби у визнанні та повазі;*
- *потреби в самореалізації.*

Потреби не існують самі по собі, це завжди потреби конкретної людини. Потреби завжди усвідомлюються людиною, їм надається конкретне змістове забарвлення, пов'язане зі своєрідністю інтересів певної людини, її фізичними і психологічними особливостями та уподобаннями. Серед факторів, що впливають на формування потреб, особливе місце займають: вік людини, культурні традиції та звички, стать, кліматичні умови, рівень доходів тощо. Значний вплив на потреби в сучасних умовах має реклама.

Потреби існують також у колективів, підприємств та урядів. Підприємства прагнуть розпоряджатися тим, що дозволить їм реалізувати визначені цілі, наприклад: спорудами, будівлями, транспортними засобами, необхідними інформаційними системами тощо. Уряд (громада, місцева спільнота), уособлюючи колективні потреби громадян або свої власні, піклується про майбутні покоління, прагне будувати автошляхи, лікарні, навчальні заклади, забезпечує військову охорону тощо. Ці потреби можуть бути *поточними* або *перспективними*.

УРОК 3. Практична робота «Класифікація потреб людини»

Мета: практично закріпити матеріал про потреби людини та їх основні класифікації.

Обладнання: схема «Піраміда потреб А. Маслоу»; підручники з курсу «Основи економіки».

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Виконайте послідовно всі завдання та зробіть висновок.

1. Розкрийте зміст кожного рівня потреб за класифікацією А. Маслоу.

Фізіологічні потреби

Потреби в безпеці

Соціальні потреби

Потреби у визнанні та повазі

Потреби в самореалізації

2. Які товари та послуги потрібні людині на кожному рівні потреб? Наведіть приклади.

УРОК 4. Практична робота

«Складання списку речей, необхідних для ремонту квартири»

Мета: розглянути різноманітні потреби, що виникають під час ремонту квартири. Визначити чинники, які спричинюють їх різноманітність.

Обладнання: набір карток «Будівельні матеріали», де вказані ціни на товар; підручники з курсу «Основи економіки».

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Виконайте послідовно всі завдання та зробіть висновок.

1. Пригадайте, що таке бюджет родини.

2. Наведіть приклади одноразових витрат родини.

3. Визначте разом з батьками, що потрібно для ремонту квартири, та підрахуйте, скільки коштів може бути витрачено на ремонт житла.

4. Запишіть у відповідний стовпець таблиці необхідні, на ваш погляд, речі або послуги, які будуть потрібні для ремонту квартири.

Товари та послуги для т. зв. косметичного ремонту квартири	Товари та послуги для повного (капітального) ремонту житла

VIII

УРОК 5. Ділова гра «Без чого я не зможу прожити»

Мета: закріпити знання учнів про потреби сучасної людини, уміння їх класифікувати, виділяти першочергові та другорядні потреби, визначати роль духовних і соціальних потреб.

Обладнання: схема «Піраміда потреб А. Маслоу».

Інструкції щодо проведення гри

Учні працюють у групах (по 4 особи).

Для кожної групи вчитель формулює завдання.

1. Складіть список речей та послуг, які необхідні вам для життя.

2. Розподіліть їх за групами: харчування, одяг, взуття, комунальні послуги, речі довготривалого користування.

3. Виділіть речі особистого і загального користування.

4. Аргументовано доведіть доцільність вашого вибору необхідних речей. Чи співпадають приклади по групах. Якщо ні, то чому?
5. Зробіть висновок.

ТЕСТ*

1. Автор найпоширенішої класифікації потреб людини — це:

- А. З. Фрейд.
- Б. А. Маслоу.***
- В. М. Келланд.
- Г. А. Сміт.

2. Споживання — це:

- А. Використання виробленої продукції для задоволення певних потреб.**
- Б. Продаж продукції.
- В. Виробництво товарів і послуг.
- Г. Правильної відповіді немає.

3. До структури споживання входять:

- А. Матеріальні блага.**
- Б. Послуги.**
- В. Засоби виробництва.
- Г. Усе вищезазначене.

4. Мотивом людської діяльності є:

- А. Інстинкт.
- Б. Стимул.
- В. Потреби.**
- Г. Примушування.

5. Які потреби, за класифікацією А. Маслоу, займають найвищий щабель?

- А. Фізіологічні.
- Б. У безпеці.
- В. У самореалізації.**
- Г. Соціальні.

6. Які потреби, за класифікацією А. Маслоу, займають найнижчий щабель?

- А. Фізіологічні.**
- Б. У безпеці.
- В. У самореалізації.
- Г. Соціальні.

7. До потреб, що класифікуються за суб'єктами (носіями потреб), не відносять:

- А. Індивідуальні.
- Б. Колективні.
- В. Групові.
- Г. Фізіологічні.**

8. Соціальні потреби — це, наприклад:

- А. _____
- Б. _____
- В. _____
- Г. _____

9. Потреби у самореалізації — це, наприклад:

- А. _____
- Б. _____
- В. _____
- Г. _____

10. Духовні потреби — це:

- А. Потреби в одязі.
- Б. Потреби в їжі.
- В. **Потреби у перегляді фільмів.**
- Г. Потреби у житлі.

11. Потреба володіти виробами із діамантів — це:

- А. Першочергова потреба.
- Б. **Потреба розкоші.**
- В. Фізіологічна потреба.
- Г. Потреба у визнанні та повазі.

12. Матеріальні потреби — це:

- А. Потреби в перегляді телепередач.
- Б. Відвідування театру.
- В. Потреби в отриманні освіти.
- Г. **Потреби у житлі.**

*Див.: тут і далі. Правильні відповіді виділені напівжирним шрифтом.

ТЕМА 3. ПОНЯТТЯ ПРО РАЦІОНАЛЬНЕ СПОЖИВАННЯ

Мотивація

Після опрацювання цієї теми учні будуть:

- *знати* про раціональне споживання;
- *називати*, як людина може протистояти шкідливим потребам;
- *розуміти* права споживачів;
- *уміти визначати* споживчу цінність товарів і послуг;
- *усвідомлювати* себе як споживача.

Основні поняття: хто такі споживачі; поведінка споживачів; споживання товарів для задоволення потреб людини; як людина може протистояти шкідливим потребам; права споживачів; споживчі властивості й споживча цінність товарів та послуг; основні характеристики товарів і послуг.

УРОК 6. Хто такі споживачі. Поведінка споживачів

Мета: визначити особливості споживчої поведінки людини на основі базової інформації про споживача як суб'єкта економічних та соціальних відносин; визначити поняття *суверенітет* та *раціональність споживача*.

Обладнання: Закон України «Про захист прав споживачів».

Споживач — це суб'єкт економічної діяльності, який використовує блага (товари та послуги) для задоволення своїх потреб. Прийнято вважати, що у споживачів проявляється раціональна поведінка в тому, що вони приймають рішення про те, щоб отримати найбільше задоволення або найповніше досягнути власних цілей. Отже, споживачі намагаються витратити свої доходи раціонально, з метою отримання найбільшої вигоди або задоволення від товарів і послуг відповідно до їхніх доходів.

Кожен споживач досить часто постає перед вибором: що купити? який товар вибрати? чи вистачить грошей для придбання певного набору товарів? Відповіді на такі запитання допоможе *теорія споживчої поведінки*.

Людина, яка робить певний вибір, намагається отримати найбільше задоволення. Здійснюючи мандрівки до інших країн, купуючи продукти харчування, книжки, відвідуючи музеї чи виставки, людина хоче отримати максимальну вигоду для себе. Ми знаємо, що потреби людини практично безмежні: якщо вона задовольняє одну потребу, то з часом виникають інші. Але водночас ми завжди маємо певні обмеження: ресурсні, фінансові, часові та інші. Купуючи ту чи іншу річ, ми досить часто відмовляємося від іншої покупки. Нам потрібно свідомо чи несвідомо вибирати, виходячи з наявних фінансових можливостей, що є в нашому розпорядженні, асортименту товарів, що нам пропонуються, цін на товари тощо.

Представники економічної науки в даному випадку оперують поняттям *раціональна поведінка людини*. Така поведінка передбачає, що споживач обирає найкращий шлях для досягнення своєї мети, враховуючи ті обмеження, які є в даному випадку.

Можна зробити висновок, що **раціональний споживач** — це споживач, який намагається максимально задовольнити свої потреби, враховуючи свої можливості. Іншими словами, споживач, який здійснює певну дію або вибір, намагається переслідувати певну мету. Він не просто хоче мати багато різних товарів і послуг, але й намагається отримати максимальну вигоду для себе.

Потреби людини є досить індивідуальними. Певний товар може приносити задоволення одному споживачеві, але зовсім не подобатись іншому. Водночас корисність чи шкідливість товару або послуги кожна людина визначає, виходячи виключно зі своїх вражень, уподобань або знань.

Для того щоб діяти раціонально, споживач повинен мати певну інформацію, вміти її аналізувати та використовувати на практиці.

Суверенітет і раціональність споживача. Ми часто зустрічаємо термін *свобода економічної поведінки*, під яким розуміємо право кожної людини чи організації приймати ті економічні рішення, які вона вважає вигідними для себе, якщо наслідки даних рішень не порушують інтересів суспільства в цілому. Також цей термін означає, що ніхто не має права вирішувати за споживача, які товари із запропонованих на ринку йому здобувати, а які — ні. Отже, свобода економічної поведінки є не що інше як незалежність, свобода і суверенітет споживача та виробника.

Суверенітет споживача — це право людини самостійно вирішувати питання, які пов'язані з використанням різних ресурсів (землі, нерухомості, грошових засобів). Суверенітет споживача проявляється у можливості приймати рішення про витрату грошей, які йому належать, на придбання будь-яких товарів і послуг, продаж ресурсів.

Кожен споживач сам знає, що йому подобається більшою чи меншою мірою, а також обирає товар і послугу відповідно до своїх уподобань і можливостей.

З поняттям суверенітету тісно пов'язане поняття *раціональність споживача*, під яким ми розуміємо намагання споживача досягти максимального результату за обмежених можливостей. Якщо один споживач витратив гроші на перегляд улюбленого кінофільму, а інший заощаджує на купівлю квартири, то, здається, що перший — нераціональний, а другий — раціональний. Проте, з точки зору економічної теорії, вибір кожного є раціональним, оскільки вони обрали найкращі для себе варіанти витратити кошти. Так і покупець поводить себе таким чином, щоб отримати від свого рішення максимальну користь. Єдине, на що варто звернути увагу, це те, що головною обмежувальною умовою для будь-якого споживача є розмір його доходу. Зважаючи на те, що потреби є безмежними, а доходи — обмеженими,

споживачі постійно роблять вибір серед великого розмаїття товарів і послуг на ринку. Зрозуміло, що споживач робить свій вибір, керуючись метою отримати ті товари й послуги, які приносять йому максимальну користь за обмеженого доходу. Отже, уміння ефективно використати обмежений дохід і є характерною рисою раціонального споживача.

УРОК 7. Права споживачів

Мета: визначити та охарактеризувати основні права споживачів під час придбання товарів та отримання послуг.

Обладнання: Закон України «Про захист прав споживачів».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Основні права споживачів

№	Назва права	Зміст права
1	Право на безпеку	Забезпечити захист споживачів від продукції, процесів виробництва та послуг, які шкідливі для здоров'я або життя
2	Право на інформацію	Забезпечувати споживачів усією необхідною інформацією щодо товарів та послуг, які вони збираються придбати
3	Право на вибір	Спонукати споживачів здійснювати придбання тільки тих речей, яких вони потребують, захищаючи від антиконкурентної поведінки та експлуатації
4	Право бути почутим	Забезпечити представництво інтересів споживачів у формуванні й проведенні урядової політики на право участі в процесі розвитку продукції та послуг
5	Право на відшкодування збитків	Забезпечити споживачів швидким і доступним засобом охорони їхніх юридичних прав, отримання чесного вирішення справедливих вимог, включаючи компенсацію підміни, фальсифікованих товарів або незадовільних послуг. Забезпечити споживачів правами на компенсування збитків у разі, якщо вони зазнали шкоди в результаті вживання небезпечних виробів або послуг
6	Право на освіту	Встановлення механізму роз'яснення споживачам того, яким чином упровадити їхні права в життя, забезпечити знаннями про свою відповідальність та обов'язки
7	Право на чисте довкілля	Захистити споживача від забруднення навколишнього середовища, надати право жити й працювати в навколишньому середовищі, яке не загрожує здоров'ю теперішньому та майбутнім поколінням
8	Право на задоволення основних потреб	Забезпечити доступ до головних, необхідних товарів та послуг, а саме: достатньої кількості продуктів харчування, одягу, притулку, захисту здоров'я, освіти й поліпшення санітарних умов

УРОК 8. Практична робота «Складання раціонального гардеробу»

Мета: навчити учнів аналізувати раціональні й нераціональні потреби на прикладі складання раціонального гардеробу.

Обладнання: картки з переліком предметів одягу та взуття різних фасонів і цін.

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Виконайте послідовно всі завдання та зробіть висновок.

1. Складіть список речей, які є у вашому гардеробі. Як часто ви використовуєте їх у повсякденному житті? Чи є у вашому гардеробі речі, які вам не подобаються і вами не використовуються? Чому?
2. Намалюйте чи назвіть одяг та взуття, які приносять вам найбільшу користь та задоволення.
3. Як ви вважаєте, що має бути в гардеробі з точки зору раціонального споживача?
4. Зробіть висновки.

УРОК 9. Практична робота «Визначення різниці в структурі споживання двох людей або двох родин»

Мета: закріпити знання про раціональне споживання на рівні особистості та родини, визначити чинники, що визначають різницю у споживанні різних людей, родин.

Обладнання: картки, на яких перелічені основні групи товарів та послуг для родини: першої необхідності, довготривалого користування, розкоші тощо.

Інструкції щодо виконання практичної роботи

1. Поділіть учнів на 3 групи. Дайте їм відповідні завдання. Кожна група складає схему структури споживання людини (витрати на їжу, житлово-комунальні послуги, одяг, предмети першої необхідності та предмети розкоші тощо) з низьким, середнім та високим рівнем доходів. Під час обговорення виділіть спільні й відмінні ознаки у структурі споживання.
2. Запропонуйте учням зробити висновок (якщо вони знають) про таку різницю у країнах різного рівня економічного розвитку.

УРОК 10. Практична робота «Аналіз особистого споживання з позиції раціональності»

Мета: закріпити знання учнів про раціональне та нераціональне споживання; проаналізувати власні потреби з точки зору їх раціональності.

Обладнання: схема структури споживання певного набору товарів і послуг для учня.

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Виконайте послідовно всі завдання та зробіть висновок.

1. Зобразіть схематично структуру власного споживання, включивши до неї різні групи товарів та послуг.
2. Що, на вашу думку, є зайвим, а чого не вистачає у складеній схемі?

3. Враховуючи знання про раціональність, складіть нову схему раціонального особистого споживання.
4. Зробіть висновок.

Запитання та завдання для обговорення

1. Хто такі споживачі? Назвіть основні права, які вони мають.
2. Який взаємозв'язок є між раціональним, нераціональним споживанням та здоров'ям людини?
3. Наведіть приклади нераціонального споживання.

ТЕСТ

1. До найважливіших складових споживчої культури відносять:

- А. Раціональні потреби.**
- Б. Захист споживачів громадськими спілками.
- В. Права споживачів.
- Г. Усе вищезазначене.

2. Раціональне споживання — це:

- А. Обмеження в споживанні товарів і послуг.
- Б. Обґрунтований рівень певних благ.**
- В. Задоволення своїх потреб без збитків для оточуючого середовища.
- Г. Обмежене законом споживання товарів і послуг.

3. Виберіть найбільш правильну відповідь про раціональне споживання:

- А. Відкладати гроші на покупку в майбутньому.
- Б. Використати гроші найбільш ефективно на власний погляд.**
- В. Витратити швидше всі наявні кошти.
- Г. Купувати лише найнеобхідніше.

4. Споживач — суб'єкт економічної діяльності, який:

- А. Має бажання придбати певний товар.
- Б. Виробляє певну продукцію.
- В. Використовує блага для задоволення своїх потреб.**
- Г. Правильна відповідь відсутня.

5. Раціональний споживач — це людина, яка:

- А. Намагається зменшити свої потреби у товарах і послугах.
- Б. Намагається збільшити свої потреби у товарах і послугах.
- В. Намагається максимально задовольнити свої потреби, враховуючи можливості.**
- Г. Намагається максимально задовольнити свої потреби, не враховуючи можливості.

6. Суверенітет споживача проявляється у:

- А. Право приймати рішення про витрату грошей, які йому належать, на придбання будь-яких товарів і послуг.**
- Б. Можливості приймати рішення про витрату грошей, які йому належать, на придбання найнеобхідніших товарів і послуг.
- В. Обмеженість права приймати рішення про витрату грошей, які йому належать, на придбання товарів і послуг.
- Г. Бажання купувати будь-які товари і послуги.

7. *Право споживачів на безпеку проявляється у:*

- А. Захисті споживачів від забруднення навколишнього середовища.
- Б. Забезпечення споживачів усією необхідною інформацією щодо товарів і послуг.
- В. Захист споживачів від продукції, що може загрожувати їх здоров'ю і життю.**
- Г. Забезпечення споживачів швидким та доступним засобом охорони їх юридичних прав.

8. *Право на інформацію споживачів проявляється у:*

- А. Захисті споживачів від забруднення навколишнього середовища.
- Б. Забезпечення споживачів усією необхідною інформацією щодо товарів і послуг.**
- В. Захист споживачів від продукції, що може загрожувати їхньому здоров'ю і життю.
- Г. Забезпечення споживачів швидким та доступним засобом охорони їхніх юридичних прав.

9. *Право на чисте довкілля — це:*

- А. Захист споживачів від забруднення навколишнього середовища.**
- Б. Забезпечення споживачів усією необхідною інформацією щодо товарів і послуг.
- В. Захист споживачів від продукції, що може загрожувати їхньому здоров'ю і життю.
- Г. Забезпечення доступу до основних необхідних товарів і послуг.

10. *Право на освіту споживачів проявляється у:*

- А. Забезпеченні споживачів знаннями про їхні обов'язки, права, відповідальність.**
- Б. Забезпечення споживачів усією необхідною інформацією щодо товарів і послуг.
- В. Захист споживачів від продукції, що може загрожувати їхньому здоров'ю і життю.
- Г. Забезпеченні доступу до основних необхідних товарів і послуг.

11. *Нормативи споживання — це:*

- А. Розміри споживання за певний проміжок часу продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг.
- Б. Визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування.
- В. Рівень, що гарантує оптимальне задоволення потреб.**
- Г. Розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обчислюється на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення.

12. *Держава гарантує захист прав споживачів у вільному виборі продукції, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я та життєдіяльності, у:*

- А. Статті 2 Закону України «Про захист прав споживачів».
- Б. Статті 5 Закону України «Про захист прав споживачів».
- В. Статті 6 Закону України «Про захист прав споживачів».**
- Г. Статті 9 Закону України «Про захист прав споживачів».

ТЕМА 4. ПРАВО СПОЖИВАЧІВ НА ЯКІСТЬ І БЕЗПЕКУ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ТА ПРОМИСЛОВИХ ТОВАРІВ

Мотивація

Після опрацювання цієї теми учні будуть:

- *знати* про терміни придатності й терміни реалізації товару;
- *визначати* вплив споживчих товарів на здоров'я людини;
- *розуміти* відповідальність виробника за якість товарів і послуг;
- *уміти користуватися* штрих-кодом;
- *орієнтуватися* у маркуванні продукції.

Основні поняття: запобігання шкоди здоров'ю споживчими товарами; гарантійні терміни; поняття про терміни придатності й терміни реалізації товару; сертифікація; сертифікат відповідності; штриховий код та його історія; індекс Е; роль обов'язкової сертифікації продукції на відповідність вимогам безпеки; попереджувальне маркування; способи доведення інформації до відома споживача; екологічні символи; відповідальність виробника за якість товарів і послуг.

УРОК 11. Право споживачів на якість і безпеку харчових продуктів та промислових товарів

Мета: ознайомити учнів з передбаченим законодавством України правом споживачів на отримання якісних та безпечних товарів і послуг.

Обладнання: текст Закону України «Про захист прав споживачів».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Відповідно до статті 6 Закону «Про захист прав споживачів» споживач має право вимагати від продавця, виробника, виконавця, щоб якість придбаного товару чи наданої послуги відповідала вимогам нормативних документів, умовам договору купівлі-продажу, інформації про товар. Водночас продавець зобов'язаний надати споживачу товар чи послугу, які також відповідають цим вимогам.

Одним із головних прав споживачів є його право на безпеку продукції: товарів, наслідки робіт. Споживач має право на те, щоб продукція, за звичайних умов її використання, зберігання і транспортування, була безпечною для його життя та здоров'я, навколишнього середовища, а також не завдавала шкоди його майну.

У разі відсутності нормативних документів, нормативно-правових актів, що містять обов'язкові вимоги щодо продукції, використання якої може завдати шкоди життю, здоров'ю споживача, навколишньому середовищу, а також майну споживача, відповідні органи виконавчої влади, що здійснюють державний захист прав споживачів, зобов'язані негайно заборонити випуск і реалізацію такої продукції.

На товари чи послуги, використання яких понад визначений строк є небезпечним для життя, здоров'я споживача, навколишнього середовища або може заподіяти шкоду майну споживача, встановлюється термін служби (строк придатності). Цей термін може поширюватись як на виріб у цілому, так і на окремі його частини.

Виробник повинен попереджати споживача про встановлений термін служби (строк придатності) товару або його частини, наслідки роботи, обов'язкові умови його використання та можливі наслідки в разі їх невиконання, а також про необхідні дії після закінчення цього строку.

Забороняється змінювати строк служби чи придатності, який зазначено на етикетці, упаковці або в супровідних документах на товар, а також вводити в обіг товари, строк придатності яких минув.

Якщо для безпечного використання продукції, її зберігання, транспортування та утилізації необхідно додержуватися спеціальних правил, виробник або виконавець зобов'язані розробити такі правила та довести їх до продавця чи споживача, а продавець — до споживача.

Продукція, на яку актами законодавства або іншими нормативними документами встановлено обов'язкові вимоги щодо охорони безпеки життя та здоров'я споживачів, їхнього майна, навколишнього середовища і передбачено нанесення національного знака відповідності, повинна пройти встановлену процедуру оцінки відповідності. Виробник має право маркувати продукцію національним знаком відповідності за наявності декларації про відповідність та сертифіката відповідності, що видані згідно із законодавством.

Реалізація продукції (у тому числі імпортних товарів) без маркування національним знаком відповідності та без сертифіката відповідності чи декларації про відповідність забороняється.

Відповідальність за порушення вимог щодо безпеки продукції визначається цим Законом та іншими законодавчими актами.

Якщо встановлено, що у випадку дотримання споживачем правил використання, зберігання чи транспортування товарів або наслідків робіт вони завдають чи можуть завдати шкоди життю, здоров'ю чи майну споживача, навколишньому середовищу, виробник та продавець зобов'язані негайно припинити їх виробництво і реалізацію до усунення причин заподіяння шкоди, а в необхідних випадках — вжити заходів щодо вилучення їх з обігу і відкликання у споживачів. Якщо ж причини заподіяння шкоди усунути неможливо, виробник зобов'язаний зняти таку продукцію з виробництва, вилучити з обігу, відкликати у споживачів. У разі невиконання цієї вимоги зняття продукції з виробництва, вилучення з обігу і відкликання у споживачів проводиться за приписом органів виконавчої влади, що здійснюють контроль за безпекою продукції.

Виробник та виконавець зобов'язані інформувати споживача про можливий ризик і про безпечне використання продукції за допомогою загальновідомих позначень, прийнятих у міжнародній практиці.

Право споживача на інформацію про продукцію. Споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого й компетентного вибору, а також безпечного користування. Інформація повинна бути надана споживачеві до придбання ним товару чи замовлення роботи або послуги.

Така інформація повинна містити:

- назву товару, найменування або відтворення знака для товарів і послуг, за якими вони реалізуються;
- найменування нормативних документів, вимогам яких повинна відповідати вітчизняна продукція;
- дані про основні властивості продукції, а щодо продуктів харчування — про склад (включаючи перелік використаної у процесі їх виготовлення сировини, у тому числі харчових добавок), номінальну кількість (масу, об'єм тощо), харчову та енергетичну цінність, умови використання та застереження щодо вживання їх окремими категоріями споживачів, а також іншу інформацію, що поширюється на конкретний продукт;
- відомості про вміст шкідливих для здоров'я речовин, які встановлені нормативно-правовими актами, та застереження щодо застосування окремої продукції;
- позначку про наявність у її складі генетично модифікованих компонентів;
- дані про ціну (тариф), умови та правила придбання продукції;
- дату виготовлення;
- відомості про умови зберігання;
- гарантійні зобов'язання виробника (виконавця);
- правила та умови ефективного і безпечного використання продукції;
- термін придатності (строк служби) товару або наслідків роботи, відомості про необхідні дії споживача після їх закінчення, а також про можливі наслідки в разі невиконання цих дій;
- найменування та місцезнаходження виробника, виконавця, продавця; підприємства, уповноваженого приймати претензії від споживача, а також проводити ремонт і технічне обслуговування.

УРОК 12. Гарантійні зобов'язання й терміни.

Поняття про терміни придатності і реалізації товару

Мета: дати поняття про гарантійний термін користування товарами та гарантійні зобов'язання, які несуть виробники й продавці. Визначити особливості понять: *термін придатності*, *термін реалізації товарів*.

Обладнання: текст Закону України «Про захист прав споживачів»; зразки гарантійних документів на поширені види товарів; етикетки продовольчих товарів.

Гарантійні зобов'язання. У новій редакції закону «Про захист прав споживачів» **гарантійним терміном** вважається термін, встановлений виробником товару, протягом якого виробник, продавець, виконавець або будь-яка третя особа бере на себе зобов'язання щодо здійснення безкоштовного ремонту або заміни відповідної продукції у зв'язку з уведенням її в обіг. Водночас встановлення гарантійного терміну віднесено до права, а не обов'язку виробника.

Виробник або виконавець забезпечує нормальну роботу, застосування, використання товару (роботи, послуги), у тому числі комплектуючих виробів, протягом гарантійного терміну, встановленого законодавством або нормативними документами, а в разі їх відсутності — договором. Гарантійні терміни на комплектуючі вироби повинні бути не меншими, ніж гарантійний термін на основний виріб, якщо інше не передбачено законодавством чи договором. Гарантійний термін має зазначатися в паспорті на товар, роботу, послугу або на його етикетці чи в будь-якому іншому документі, що додається до них.

Цивільний кодекс, окрім поняття «гарантійний термін», наводить ще поняття «**термін придатності**», тобто період часу, із закінченням якого товар вважається непридатним для використання за призначенням. Крім того, «термін придатності» також визначається як період часу, протягом якого товар є придатним для використання, що обчислюється з дати виготовлення. Також може бути визначений термін (дата), з настанням якої товар стає непридатним для використання.

Особливість терміну придатності полягає в тому, що, по-перше, він встановлюється тільки на відповідні групи товарів. У статті 7 Закону України «Про захист прав споживачів» говориться, що термін придатності встановлюється на товари, споживчі властивості яких можуть погіршуватися і становити небезпеку для життя. Термін придатності встановлюється на товари, призначені для нетривалого, іноді разового використання, після чого товари втрачають свої позитивні властивості через відповідні фізико-хімічні процеси і навіть можуть стати небезпечними для споживача. Тобто мова йде не тільки про якість товару, але і про його безпеку.

Для лікарських засобів, харчових продуктів, виробів побутової хімії, парфумерно-косметичних та інших товарів, споживчі властивості яких можуть з часом погіршуватися і становити небезпеку для життя, здоров'я, майна і навколишнього природного середовища, встановлюється термін придатності, який зазначається на етикетках, упаковці або в інших документах, що додаються до них під час продажу, і який вважається гарантійним терміном. Термін придатності обчислюється від дати виготовлення, яка також має бути вказана на етикетці або в інших документах, і визначається або часом, протягом якого товар є придатним для використання, або датою, до настання якої товар є придатним для використання.

Продаж товарів, на яких термін придатності не зазначений або зазначений з порушенням вимог нормативних документів, а також товарів, термін придатності яких минув, забороняється. Термін придатності та гарантійний термін відрізняються від **терміну служби**, протягом якого споживач може заявити виробнику або виконавцеві тільки вимогу про відшкодування заподіяного незабезпеченням.

Купуючи будь-який непродовольчий товар, спочатку слід ознайомитися з інструкцією з експлуатації, паспортом товару, а також із гарантійними зобов'язаннями. Гарантійний строк зазначають як в інструкції з експлуатації (паспорті) товару, так і в гарантійному талоні. Гарантійні зобов'язання поширюються на будь-який товар. Тому покупцеві потрібно звернути увагу на такі особливості:

- до товарів має бути додано спеціальний документ, що найчастіше називається гарантійними умовами або гарантійними зобов'язаннями. У ньому, зокрема, зазначають: строк гарантії, перелік поломок, що не підпадають під гарантію, а також список та адреси підприємств, які здійснюють гарантійне обслуговування. До них звертаються у разі несправностей протягом гарантійного строку. Якщо гарантійний строк не встановлено, покупець має право висунути претензії до якості товару продавцеві (виробникові) протягом двох років;
- під час купівлі продавець має зробити в гарантійних зобов'язаннях позначку, що свідчить про початок гарантійного строку, встановленого для даного виду товарів.

Гарантійний термін відзначається в паспорті на товар або на його етикетці, або в будь-якому іншому документі, що додається до товару. Гарантійні терміни обчислюються з дня роздрібного про-

дажу. Однак на сезонні товари (одяг, хутряні вироби, взуття) гарантійний термін обчислюється з початку відповідного сезону, що встановлено Постановою КМ України від 19 березня 1994 р. Цією ж Постановою затверджено перелік сезонних товарів, гарантійні терміни за якими обчислюються з початку відповідного сезону: на одяг, хутряні вироби весняно-літнього асортименту — з 1 квітня, осінньо-зимового асортименту — з 1 жовтня; на взуття зимового асортименту — з 15 листопада до 15 березня; весняно-осіннього асортименту — з 15 березня до 15 травня; літнього асортименту — з 15 травня до 15 вересня. У випадку гарантійного ремонту, гарантійний термін збільшується на час перебування продукції в ремонті. У разі обміну товару його гарантійний строк обчислюється заново від дня обміну.

У експлуатаційному документі на товар як вітчизняного, так й іноземного виробництва зазвичай указуються два терміни:

- гарантійний термін зберігання — термін, протягом якого споживчі властивості товару не повинні погіршуватися за умови дотримання вимог нормативних документів;
- гарантійний термін експлуатації — термін, протягом якого гарантується використання товару, зокрема комплектуючих виробів і складових частин за призначенням, за умови дотримання споживачем правил користування, і протягом якого виробник, продавець чи виконавець виконує гарантійні зобов'язання.

Гарантійний термін зберігання обчислюється з дати виготовлення товару і закінчується датою, визначеною виробником.

До груп побутових товарів, які підлягають гарантійному ремонту та обслуговуванню або гарантійній заміні, належать:

- побутова радіоелектронна апаратура;
- електропобутові машини й прилади;
- машини й прилади для механізації робіт у побуті;
- побутові прилади електронної техніки, зокрема обчислювальна техніка;
- засоби зв'язку;
- складна механіка, зокрема годинники й секундоміри;
- музичні інструменти;
- складні комплектуючі вироби, на які видається окрема гарантія;
- транспортні засоби й номерні агрегати;
- продукція виробничо-технічного призначення, яка може бути використана в побуті;
- товари медичного призначення;
- товари для занять фізкультурою, спортом і туризмом;
- спортивна, вогнепальна, газова, пружинна, пневматична зброя;
- засоби вимірювальної техніки побутового призначення.

Гарантійний термін експлуатації товару, який реалізований через торговельну мережу, обчислюється з дати його продажу споживачеві.

Якщо день доставки або введення товару в експлуатацію встановити неможливо, гарантійний термін експлуатації обчислюється з дня укладення договору купівлі-продажу.

Гарантійний термін експлуатації збільшується на час перебування товару в ремонті. Вказаний час обчислюється з дня, коли споживач звернувся до виконавця з вимогою про усунення недоліків.

Гарантійний строк зазначається в паспорті на продукцію або на етикетці чи в будь-якому іншому документі, що додається до продукції.

Гарантійні зобов'язання у будь-якому випадку включають також будь-які зобов'язання виробника або продавця, передбачені рекламою.

Для продукції, споживчі властивості якої можуть з часом погіршуватися і становити небезпеку для життя, здоров'я, майна споживачів і навколишнього середовища, встановлюється строк придатності, який зазначається на етикетках, упаковці або в інших документах, що додаються до неї під час продажу, і який вважається гарантійним строком. Строк придатності обчислюється, починаючи від дати виготовлення, яка також зазначається на етикетці або в інших документах, і визначається або часом,

протягом якого товар є придатним для використання, або датою, до настання якої товар є придатним для використання.

Під час виконання гарантійного ремонту гарантійний строк збільшується на час перебування продукції в ремонті. Зазначений час обчислюється від дня, коли споживач звернувся з вимогою про усунення недоліків. У випадку обміну товару його гарантійний строк обчислюється заново від дня обміну.

УРОК 13. Сертифікація. Сертифікат відповідності. Роль обов'язкової сертифікації продукції на відповідність вимогам безпеки

Мета: ознайомити учнів з поняттям сертифікації товарів та послуг. Визначити роль сертифікації у забезпеченні права споживачів на отримання якісних та безпечних промислових товарів і продуктів харчування.

Обладнання: текст Закону України «Про захист прав споживачів», зразки сертифікатів якості та відповідності поширених промислових і продовольчих товарів вітчизняного та іноземного виробництва.

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Поняття про сертифікат. Сертифікація продукції. *Сертифікація продукції* — найважливіший засіб, що запобігає надходженню у товарний обіг продукції і послуг, які становлять небезпеку для навколишнього середовища, життя і здоров'я громадян, та забезпечує єдину технічну політику й економію ресурсів, конкурентоспроможність товарів і послуг на внутрішньому й зовнішньому ринках, а також підвищення попиту на них.

Сертифікація надає споживачеві гарантію того, що продукція відповідає стандарту або певним вимогам. На товари і послуги, що пройшли сертифікацію, видається *сертифікат відповідності*.

Сертифікацію можна визначити як встановлення відповідності якості й безпеки продукції обов'язковим вимогам міжнародних і державних стандартів, норм і правил, на підставі якої видається офіційний документ, що носить назву сертифікат відповідності. Таким чином, сертифікація товарів та послуг є важливим правовим інструментом, спрямованим на захист права споживача на безпеку та якість продукції.

Отже, **сертифікат відповідності** — це документ, який видається спеціально уповноваженим на це органом, який засвідчує, що товар або послуга належним чином ідентифіковані й відповідають певному стандарту або іншому нормативному документу.

Розрізняють **обов'язкову** і **добровільну сертифікацію**.

Для продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації, споживачеві повинна надаватись інформація про її сертифікацію.

Обов'язкова сертифікація проводиться з метою державного контролю за якістю товарів і продукції, що виробляються в Україні або ввозяться на її територію. Як правило, це стосується, перш за все, таких показників якості, як екологічність і безпека. Перелік продукції, яка підпадає обов'язковій сертифікації в Україні, встановлюється наказами Держспоживстандарту. Реалізація й використання товарів (зокрема імпортованих), виконання робіт і надання послуг, які підлягають обов'язковій сертифікації, без сертифікату відповідності забороняється.

На імпортовані товари видається свідоцтво про визнання відповідності — документ, який свідчить про визнання іноземних документів, які підтверджують відповідність продукції вимогам, встановленим законодавством України.

З метою підтвердження якості продукції, рекламування продукції, сприяння споживачеві в компетентному виборі товару, створення вітчизняним виробникам умов для виходу на міжнародний ринок за законом передбачена також можливість проведення добровільної сертифікації. Необхідність проведення добровільної сертифікації визначає виробник, виконавець або продавець за власною ініціативою.

УРОК 14. Штриховий код. Попереджувальне маркування.

Способи доведення інформації до відома споживача

Мета: Ознайомити учнів з правилами отримання інформації про товар, користуючись штрих-кодами; формувати вміння визначати основні види попереджувального маркування, дати поняття про шляхи доведення даної інформації до споживачів.

Обладнання: текст Закону України «Про захист прав споживачів»; зразки штрих-кодів товарів вітчизняного та іноземного виробництва.

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Штриховий код. Згідно з міжнародними нормами на упаковці всіх споживчих товарів повинен бути нанесений *штриховий код* (*штрих-код*), який має вигляд чорних смужок, що чергуються в певному порядку на білому фоні. Система штрихового кодування призначена для ідентифікації товарів і була створена як спосіб передачі інформації крізь увесь товарний ланцюжок: виробник — оптовик — роздрібний торговець — покупець. Наявність штрих-коду на товарі є обов'язковою умовою реалізації останнього в розвинених західних країнах. Але право поставити штрих-код на свій товар має далеко не кожен виробник. Цим правом володіють лише ті підприємства, які офіційно зареєстровані в національній асоціації. Самовільне використання штрих-коду є порушенням міжнародних правил і передбачає застосування відповідних санкцій.

Однак споживач, розглядаючи код, не може отримати всієї інформації про товар. Вона прочитується спеціальними приладами — сканерами і призначена, скоріше, не для споживачів, а здебільшого для виробників, постачальників і торгових організацій. Це допомагає кваліфіковано та якісно обслужити партію товару, знати, коли, кому, куди вона буде відвантажена. Хоча споживач за першими двома-трьома цифрами під штриховим позначенням може встановити лише країну-виробника.

Система кодування товарів (EAN) не єдина у світі, хоч і найпоширеніша. Україна є повноправним членом Міжнародної Асоціації Товарної Нумерації (EAN International), яка об'єднує близько 70 країн світу. Наша країна має власний код — «482».

Україна вступила до EAN у 1995 р. 29 травня 1996 р. було прийнято Рішення Кабінету Міністрів України № 574 «Про введення штрихового кодування товарів». У зв'язку з цим було розроблено Положення про штрихове кодування товарів, затверджене наказом Міністерства економіки від 20. 08. 2002 р., № 255, яким регламентується порядок штрихового кодування товарів в Україні.

Нині приблизно 6000 українських підприємств використовують в роботі систему EAN. Для порівняння: у Німеччині таких підприємств і фірм — 3 тис., в Японії — 88 тис., у Франції — 22 тис.

Маркування товарів. З метою захисту прав споживачів і запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя і здоров'я громадян, в Україні спеціальними законами встановлюються вимоги до маркування товарів.

Маркування — це ідентифікаційні умовні позначення, що наносяться на тару й упаковку товарів, тобто це — букви, цифри, написи, умовні знаки на продукції, її частинах, ярликах, етикетках. Відрізняють такі види споживчого маркування: *товарне, транспортне, попереджувальне*.

Товарне маркування — це маркування на товарі, що інформує споживача про виробника, ціну і показники якості продукції. До товарного маркування відноситься маркування продукції товарними знаками, знаками відповідності, екологічними та ін.

Досить часто на упаковці можна побачити так звані *екологічні знаки*. Строго кажучи, далеко не всі ці знаки є «екологічними», тобто такими, що однозначно повідомляють про корисність або нешкідливість даного продукту для навколишнього середовища.

Маркування повинно бути чітким. Має бути передбачена неможливість його видалення з товару, а інформація, що надається в маркуванні, — зрозумілою й наочною. Додаткові специфічні вимоги до маркування встановлюються для продовольчих продуктів, електротоварів, скла, взуття, текстильних товарів, флаконів аерозолів, баластів для люмінесцентних ламп, іграшок тощо.

На електро побутових приладах маркувальні дані розміщуються безпосередньо на корпусах або на металевих пластинах, які прикріплюються до приладів. Дроти і шнури повинні мати додаткове маркування: кількість жил, номінальний перетин (кв. мм), довжину для бухт (м), кількість і довжину шнура в пачці тощо.

Забороняється реалізація і використання вітчизняних та ввезення до України імпортованих харчових продуктів без маркування на державній мові, що містить вказану інформацію. Контроль за дотриманням вимог до маркування покладений на Державну митну службу України і Державний комітет з питань технічного регулювання і споживчої політики.

Звичайно ж, наявність усієї цієї інформації на упаковці не може змінити смак продукту, скоріше, це лише свідчення шанобливого ставлення виробників до своїх споживачів.

Наведемо приклади екологічного маркування, яке використовується в різних країнах:

«Блакитний Ангел» (Німеччина)

«Білий лебідь» (Швеція, Норвегія, Фінляндія)

«Екологічний вибір» (Канада)

«Еко-знак» (Японія)

Екологічний знак Європейського Союзу

Приклади маркування знаками відповідності

Зображення знаків відповідності	Роз'яснення до зображень знаків відповідності
	<p>Знак BSI. Цей знак називається «kite-mark», або «повітряний змія», є сертифікаційною маркою Британського Інституту Стандартів (British Standard Institute)</p>

Зображення знаків відповідності	Роз'яснення до зображень знаків відповідності
	<p>Національний знак відповідності. Державним комітетом України із стандартизації, метрології і сертифікації був затверджений український знак якості. Його офіційна назва: «Національний знак відповідності». Форма, розміри, технічні вимоги і правила застосування затверджені стандартом ДСТУ 2296-96. Ставиться він на всіх товарах або упаковці товарів, що пройшли обов'язкову державну сертифікацію</p>
	<p>Знак ГОСТ Р. Цей знак відповідності продукції російському ГОСТу іноді також називають «Знак Ростеста». Наноситься він на продукцію, що підлягає обов'язковій сертифікації в Системі сертифікації ГОСТ Росії</p>
	<p>Знак VDE. Знак відповідності Німецького інституту інженерів-електриків. Ця асоціація створила багато стандартів для електроустаткування. За угодою Німеччина і всі країни ЄС тепер використовують стандарти тестування IEC</p>
	<p>CE-mark. Позначення відповідності стандартам якості і безпеки Європейського Союзу, які визначаються так званими Директивами ЄС окремо для кожної групи товарів і продуктів. Знак ставиться виробником, як декларація того, що продукт відповідає вимогам Директив і може продаватися на території Європейського Союзу</p>
	<p>GS-mark. Знак відповідності продукції німецьким стандартам якості і безпеки. Іноді «GS» перекладають як «German Standard». Насправді аббревіатура розшифровується як «Geprüfte Sicherheit», що в перекладі означає «завірена якість», або «завірена безпека»</p>
	<p>Знак CSA. Знак відповідності державної організації Канадська Асоціація Стандартів (Canadian Standard Association)</p>
	<p>Знак FCC. Знак відповідності американській Федеральній комісії з комунікацій (FCC). Використовується як сам по собі, так і в оточенні повної назви організації</p>

УРОК 15. Індекс Е. Екологічні символи.
Відповідальність виробника за якість товарів і послуг

Мета: розглянути питання щодо індексу Е, а також щодо використання інших символів маркування небезпек, що мають різні групи товарів. Визначити обов'язки виробників щодо якості товарів та послуг.

Обладнання: текст Закону України «Про захист прав споживачів»; роздатковий матеріал «Харчові добавки, дозволені до використання в Україні»; зразки етикеток продовольчих товарів вітчизняного та іноземного виробництва.

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Індекс Е. Нині споживачеві пропонується велика кількість продуктів харчування як вітчизняного, так і іноземного виробництва. Далеко не всі вони високої якості. І споживачеві досить важко зорієнтуватися в цьому розмаїтті. Особлива увага нині надається питанням безпеки продуктів харчування.

Одним із показників якості й безпеки споживання є наявність в тому чи іншому продукті харчових добавок і яких саме. Для того щоб надати продовольчим товарам певних якостей, використовують речовини, які можуть бути і небезпечними для людини. Деякі виробники попереджають про це під час маркування товарів, уміщуючи в ньому список небезпечних добавок. Частіше за все (особливо в країнах Європейського Союзу) таке маркування має вигляд трицифрового коду із буквою «Е», що означає «Європа». Отже, це знак, що характеризує харчові добавки до продукту.

Код, який починається з 1, означає барвники; 2 – це консерванти; 3 – антиоксиданти, які запобігають псуванню товару; 4 – стабілізатори, які зберігають його консистенцію, емульгатори, які підтримують структуру; 5 – різні; 6 – підсилювачі смаку й аромату; 9 – протипінні речовини, підсолоджувачі. Індокси з чотиризначним номером свідчать про наявність ферментів.

Споживче законодавство різних країн дозволяє використовувати багато харчових добавок із загального переліку. Вони, за клінічними дослідженнями, не спричиняють негативних наслідків у разі використання у продуктах харчування. Проте, на думку медичних працівників, окремі види таких добавок мають шкідливий вплив на здоров'я. Так, наприклад, консерванти Е230, Е231 та Е232, що використовуються під час обробки фруктів, завдяки чому ті не псуються роками, містять фенол. Ця речовина може спровокувати виникнення низки тяжких захворювань у людини. Тому є харчові добавки, які заборонені до використання під час виробництва продуктів харчування. Наприклад: Е121 – барвник, Е240 – формальдегід. Під знаком Е173 закодований порошковий алюміній, який використовується у виробництві кондитерських виробів. Проте є й корисні харчові добавки. Так, наприклад, Е163 (барвник) – це антоціан з винограду, Е338 (антиоксидант) і Е450 (стабілізатор) – нешкідливі сполуки фосфору, які необхідні нашому організму.

Класифікація харчових добавок:

Е100 – Е182	Барвники
Е200 – Е280	Консерванти
Е300 – Е391	Антиоксиданти, регулятори кислотності
Е400 – Е481	Стабілізатори, емульгатори, згущувачі
Е500 – Е585	Різні
Е600 – Е637	Підсилювачі смаку й аромату
Е700 – Е899	Запасні номери
Е900 – Е967	Протипінні, підсолоджувачі
Е1100 – Е1105	Ферментні препарати

Характеристики деяких харчових добавок:

Небезпечні	E110, E123, E127, E129, E150, E151, E173-175, E210, E212, E216 – E219, E227, E228, E235, E242, E339 – E341, E400 – E403, E450 – E452, E521 – E523, E541 – E556, E559, E574 – E579, E620 – E625, E900, E912, E951, E954, E965, E967, E999, E1200 – E1202
Сумнівні	E102, E104, E120, E122, E124, E141, E150, E161, E173, E180, E241
Канцерогени	E131, E142, E210 – E217, E239, E330
Руйнують вітамін В12	E220
Порушують діяльність кишково-шлункового тракту	E221 – E226
Порушують функції шкіри	E230, E231, E233
Викликають висипи	E311, E312
Містять багато холестерину	E320, E321
Порушують травлення	E338, E340, E341, E407, E450, E461 – E463, E466, E468

УРОК 16. Практична робота «Ознайомлення зі знаками маркування товарів. Розробка етикетки власного товару»

Мета: навчитися користуватися інформацією, яка представлена на етикетках товарів, а також виготовляти етикетки для власних товарів.

Обладнання: текст Закону України «Про захист прав споживачів»; зразки етикеток та штрих-кодів товарів вітчизняного й іноземного виробництва.

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Виконайте послідовно всі завдання та зробіть висновок.

1. Уважно розгляньте зразки етикеток товарів (кожен учень завчасно має підготувати 1–2 зразки), якими вам доводилось користуватися. Дайте відповідь на запитання:

- Яку інформацію можна знайти на етикетці?
- Які види товарних знаків містяться на етикетці?

2. Знайдіть на етикетці та роз'ясніть значення:

- знаків відповідності,
- екологічних знаків,
- знаків нагород.

3. Розгляньте штрих-код на етикетці товару з метою виявлення підробки або доказу його оригінальності.

Запитання та завдання для обговорення

1. Які небезпеки для життя та здоров'я людини можуть становити товари та послуги?
2. Яку інформацію ви можете отримати, читаючи етикетки, упаковки, вкладки?
3. Назвіть відомі вам товарні знаки.
4. Для чого існує попереджувальне маркування?
5. З якою метою на упаковках, етикетках, вкладках розміщують знаки відповідності, екологічні знаки, знаки нагород?

6. Яку роль, на Вашу думку, відіграє система штрихового кодування товарів у справі боротьби за якість товарів?
7. Які товари підлягають обов'язковій сертифікації? Наведіть приклади.

ТЕСТ

1. *Гарантійний термін* — це:

- А. Термін, під час якого товар має зберігати свої споживчі властивості.
- Б. Термін можливого безпечного використання товару.
- В. Час, який дається покупцю, щоб перевірити відповідні можливості товару.
- Г. **Термін, під час якого виробник бере на себе зобов'язання безкоштовно здійснити ремонт або замінити товар на інший.**

2. *Інформація про товар не повинна містити:*

- А. Дані про основні властивості товару.
- Б. Дані про вміст шкідливих речовин.
- В. Дані про найменування та місцезнаходження виробника.
- Г. **Дані про властивості сировини, яка використана у виробництві товару.**

3. *Термін придатності* — це:

- А. Термін служби товару.
- Б. **Час, із закінченням якого, товар вважається непридатним для використання.**
- В. Гарантійний термін на товар.
- Г. Термін, після закінчення якого не надається гарантійне обслуговування.

4. *Штрих-код призначений для:*

- А. **Ідентифікації товарів.**
- Б. Транспортного маркування.
- В. Митного маркування.
- Г. Визначення споживчих якостей товарів.

5. *Індекс Е характерний для:*

- А. Споживчих товарів і послуг.
- Б. **Продуктів харчування.**
- В. Промислових товарів.
- Г. Матеріальних послуг.

6. — це знак:

- А. Екологічної безпеки товарів.
- Б. Канадський знак відповідності товарів.
- В. **Український знак відповідності товарів.**
- Г. Маркування тари в Україні.

7. — це знак:

- А. Використання безвідходних технологій виробництва.
- Б. Безпечної утилізації товарів.
- В. Сербський знак відповідності товарів.
- Г. **Знак відповідності країн Євросоюзу.**

8. Екологічні знаки — це знаки, що означають:

- А. Корисність або нешкідливість даного продукту для навколишнього середовища.**
- Б.** Вказують рівень негативного впливу на довкілля.
- В.** Визначають шляхи утилізації продукції.
- Г.** Вказують на негативний вплив товару на людину.

9. Система кодування товарів (EAN) — це:

- А. Система штрих-кодування товарів.**
- Б.** Система транспортного маркування товарів.
- В.** Система екологічного маркування товарів.
- Г.** Система визначення безпеки товарів для людини.

10. Сертифікація товарів і послуг буває:

- А. Обов'язкова і добровільна.**
- Б.** Тільки обов'язкова.
- В.** Державна і приватна.
- Г.** Тільки вибіркова.

11. У якій статті Закону України «Про захист прав споживачів» прописано право споживача вимагати від продавця, щоб якість придбаного товару відповідала вимогам нормативних документів?

- А. Стаття 6.**
- Б.** Стаття 4.
- В.** Стаття 8.
- Г.** Стаття 9.

12. Чи може продавець або виробник змінювати строк служби товару, який зазначено у документах, на упаковці тощо?

- А.** Так.
- Б. Ні.**
- В.** Так, якщо про це повідомлять споживача.
- Г.** Ні, якщо споживач на такий крок не погодиться.

ТЕМА 5. БЕЗПЕКА СПОЖИВАННЯ ТОВАРІВ

Мотивація

Після опрацювання цієї теми учні будуть:

- *називати* види безпеки товарів: хімічну, електричну, термічну, санітарно-гігієнічну, пожежну, радіаційну, механічну, екологічну;
- *розуміти* права споживачів на інформацію і знатимуть про відповідальність за її викривлення;
- *уміти* користуватися символами і позначеннями на товарах, які попереджують про їхню небезпеку;
- *усвідомлювати* значення безпеки у споживанні товарів.

Основні поняття: безпека; види безпеки товарів: хімічна, електрична, термічна, санітарно-гігієнічна, пожежна, радіаційна, механічна, екологічна; запобігання шкоди здоров'ю під час використання харчових продуктів та промислових товарів; небезпечна продовольча продукція; раціональне харчування — запорука міцного здоров'я; вимоги до якості питної води; права споживачів на інформацію; відповідальність за її викривлення; права споживача у разі неналежної якості; відшкодування збитків і моральної шкоди.

УРОК 17. Загальна інформація про безпеку товарів та послуг

Мета: розглянути питання про безпеку товарів та послуг, визначити основні види небезпек, які можуть нести товари та послуги.

Обладнання: текст Закону України «Про захист прав споживачів».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Загальна інформація про безпеку (безпечність) товарів. **Безпека** — це стан, за якого ризик шкоди або збитку не перевищує певний допустимий рівень. **Безпека товарів** — це відсутність неприйнятної ризику для життя, здоров'я і майна споживачів під час експлуатації або споживання товарів. Небезпечна продукція підлягає вилученню з торгової мережі, а можливо, й знищенню. Продукція, що втратила деякі споживчі властивості, належить до умовно придатної і може бути використана для переробки або відновлення властивостей. У Законі України «Про якість і безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (№ 771/97-ВР від 23. 12. 97 р.) та інших нормативних документах визначаються обов'язкові вимоги, що забезпечують безпеку товарів. Безпека є обов'язковою умовою для затвердження продукції до виробництва. Водночас слід враховувати: навіть якщо на товар є сертифікат, він не гарантує його повну безпеку.

Види і показники безпечності товарів. Залежно від впливу розрізняють такі види безпеки:

- хімічна;
- механічна;
- біологічна;
- радіаційна;
- електрична;
- електромагнітна;
- термічна;
- пожежна;
- вибухонебезпечна;
- небезпека випромінення.

Перелік показників безпеки встановлюють відповідно до призначення продукції та умов її використання. Показники безпеки — це особливості товарів, котрі гарантують безпечність їх споживання або експлуатації.

Хімічна безпека означає, що продукція не виділяє токсичні речовини, небезпечні для споживача і його майна.

Речовини, що впливають на споживача і його майно, підрозділяють на такі групи:

- токсичні елементи — це метали або солі важких металів (миш'як, ртуть, свинець, залізо і т. д.). Ці елементи враховуються під час сертифікації всіх харчових продуктів, а також коли підтверджується відповідність їх показникам безпеки (гранично допустима концентрація);
- нітрати (NO_3) і нітроти (NO_2);
- пестициди;
- антибіотики;
- гормональні препарати;
- вищі спирти й альдегіди (для виноградних виробів);
- складні ефіри;
- мономери;
- заборонені харчові добавки;
- заборонені фарбники;
- заборонені полімерні матеріали.

На здоров'я людини впливають також комбіновані токсичні речовини. У таких випадках одна речовина діє, а інша підсилює дію першої. Токсичні речовини можуть бути однонаправленою та різнонаправленою дії (речовини діють на різні органи людини).

Механічна безпека означає ступінь захисту споживача і його майна від різних механічних дій. Види механічних дій: удари, тертя, проколи, деформація тощо. Показники механічної безпеки установлюються, в основному, для промислових товарів.

Біологічна безпека — це відсутність недопустимого ризику, котрий може виникнути у разі пошкодження товарів біологічними організмами (мікроорганізми, продукти життєдіяльності мікро- і макроорганізмів.)

Приклад: мікроорганізми викликають захворювання. Водночас в організмі накопичуються токсичні речовини: мікротоксини, отрути або токсини. Мікробіологічне псування найчастіше характерне для харчових продуктів, проте останнім часом відоме псування непродовольчих товарів (металевих виробів, деревини, тканин, шкіри тощо). Можуть ушкоджувати харчові продукти гризуни та комахи.

Радіаційна безпека — відсутність неприпустимого ризику, який може бути нанесений радіоактивними елементами. Радіоактивна безпека — це ступінь захисту споживача і його майна від радіоактивних елементів. Показники: гранично допустимі концентрації (ГДК) радіоактивних ізотопів. Приклад: для харчових продуктів — це ізотопи кобальту, цезію, стронцію, а також інших радіонуклідів. Із непродовольчих товарів радіаційно небезпечні — будівельні матеріали. Також небезпечними можуть бути мінеральні добрива.

Електрична й електромагнітна безпека — це відсутність ризику, який може бути нанесений електричним струмом та електромагнітними полями. Ступінь дії на організм людини залежить від стану і марки електротоварів, тривалості роботи, дотримання правил експлуатації. Найбільш небезпечними є: мікрохвильові печі, кольорові телевізори, стільникові телефони, комп'ютери. У стандартах на цю групу товарів обов'язково нормуються допустимі витоки електроенергії та інші показники, що впливають на електро- й електромагнітну безпеку. Наявність електростатичного заряду може бути джерелом пожеж і вибухів.

Термічна безпека характеризує ступінь захисту споживача від дії високих температур під час експлуатації або споживання товарів. Термічною безпечністю повинні володіти нагрівальні прилади (праски, чайники).

Пожежна безпека вказує на ступінь захисту споживача і його майна від небезпеки спалаху товарів під час їх експлуатації, зберігання або транспортування. Особливо актуальна пожежна безпека для будівельних матеріалів, виробів із дерева, паперу; для харчових продуктів — рослинного масла, тваринних жирів.

Безпека від шуму і вібрації. Шум і вібрація негативно впливають на здоров'я людини. Ця властивість характерна для таких товарів: холодильники, пилососи, пральні машини, електричні кухонні прилади.

УРОК 18. Безпека продуктів харчування

Мета: ознайомити учнів з особливостями безпечного споживання продуктів харчування, виявити основні види безпеки та загрози, які можуть нести певні види товарів.

Обладнання: текст Закону України «Про захист прав споживачів»; «Правила роздрібної торгівлі продуктами харчування»; Закону «Про якість і безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Безпека харчових продуктів — це відсутність токсичного, канцерогенного, мутагенного або іншого небезпечного впливу продуктів на організм людини під час споживання їх у загальноприйнятій кількості.

Споживання недоброякісної продукції приводить до харчових отруєнь. Найбільшу небезпеку токсичної дії представляють токсичні елементи, мікотоксини, пестициди, нітрати і нітрити.

Мікотоксини — це продукти метаболізму пліснявих грибів.

Пестициди — це хімічні речовини для захисту рослин від бур'янів, шкідників і хвороб. Нітрати у разі попадання до шлунково-кишкового тракту відновлюються до нітриту, нітрит токсично діє на кровотворну систему. Джерела нітратів — ранні овочі, ковбаси та шинки, водогінна вода.

Канцерогени — речовини, які у процесі тривалої дії викликають ракові захворювання. Канцерогенну дію мають поліциклічні, ароматичні вуглеводні, важкі метали, радіоактивні речовини, мікотоксини.

Мутагени викликають генетичні зміни в організмі. До мутагенів належать: радіоактивні ізотопи, деякі сильні хімічні речовини.

Харчові продукти — об'єкти тваринного або рослинного походження, які людина використовує в їжу. Вони можуть бути в натуральному або переробленому вигляді.

Усі харчові продукти умовно можна поділити на:

- продукти масового споживання традиційної технології, які регулярно використовуються в їжу більшістю населення;
- продукти масового споживання із зміненим хімічним складом (продукти із заданими властивостями), включаючи вітамінізовані, низькожирові (зміст жиру знижений на 33 % порівняно з традиційними), низькокалорійні (калорійність менше 40 ккал/100 г) та інші;
- лікувальні (дієтичні) продукти — харчові продукти із зміненим хімічним складом і фізичними властивостями, які спеціально створені для використання в лікувальному та профілактичному харчуванні й рекомендовані для цієї мети органами охорони здоров'я, зокрема продукти з підвищеним вмістом білків та інших харчових речовин, харчових волокон; продукти з вибірково зменшеним вмістом харчових речовин, зокрема сахарози, білку, холестерину, натрію або інших харчових речовин; продукти харчування через зонд;
- продукти дитячого харчування — спеціально створені для харчування здорових і хворих дітей до 3-річного віку.

Під безпекою харчових продуктів ми розуміємо відсутність токсичної, канцерогенної, мутагенної або іншої несприятливої дії продуктів на організм людини у разі їх уживання. Безпека харчових продуктів гарантується встановленням і дотриманням рівня вмісту (відсутність або обмеження рівнів гранично допустимої концентрації) забруднювачів хімічного й біологічного походження, а також природних токсичних речовин, характерних для даного продукту, які представляють небезпеку для здоров'я.

В Україні діє Закон «Про якість і безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (№ 771/97-ВР від 23. 12. 97 р.) відповідно до якого безпеку харчових продуктів контролюють державна санітарно-гігієнічна експертиза, державний реєстр харчових продуктів і ветеринарно-санітарна експертиза продовольчої сировини.

УРОК 19. Безпека промислових товарів і послуг

Мета: ознайомити учнів з особливостями безпечного використання промислових товарів, виявити основні види безпеки та загрози, які можуть нести дані види товарів.

Обладнання: текст Закону України «Про захист прав споживачів»; зразки етикеток продовольчих товарів вітчизняного й іноземного виробництва.

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Безпека промислових товарів. Під час реалізації непродовольчих товарів, які за певних умов можуть бути небезпечними для життя, здоров'я покупця або його майна, продавець зобов'язаний довести до відо-

ма покупця інформацію про це і можливі наслідки їх впливу. Перш за все, це стосується електро- і пожежобезпеки товарів.

Якщо для безпечного використання товарів (робіт, послуг), їх зберігання, транспортування й утилізації необхідне дотримання спеціальних правил, виробник (виконавець) зобов'язаний розробити такі правила і довести їх до продавця, а продавець — до покупця.

Електропобутові товари повинні мати короткі анотації щодо основних технічних характеристик. Під час продажу електропобутових товарів з трипровідним шнуром живлення і триконтактною вилкою для підключення виробу до електричної мережі продавець або виробник зобов'язаний в анотації надати попереджувальну інформацію такого змісту: «Забороняється використовувати виріб у приміщеннях, де електрична мережа не обладнана заземленням».

До головних характеристик безпеки споживчих товарів можна віднести:

- *надійність* — це властивості виробу зберігати в часі в установлених межах значення всіх параметрів, що характеризують його здатність виконувати необхідні функції в заданих режимах і умовах застосування;
- *здатність зберігатися* — це здатність товару зберігати свою якість під час зберігання й транспортування протягом встановленого терміну й після нього. Зберігання починається з моменту випуску і завершується утилізацією. Здатність до зберігання зумовлена структурою, хімічним складом, властивостями речовин, із яких товар вироблений; наявністю захисту від несприятливих зовнішніх дій; від умов і терміну зберігання. Показники: термін календарної тривалості зберігання, температура зберігання, транспортування виробу, втрати у %, вихід товарної продукції. На збереженість товарів впливають умови транспортування й умови зберігання, а саме — температура і відносна вологість під час транспортування і зберігання; дія відкритого сонячного проміння та світла; товарне сусідство; захист від пошкоджень міллю та гризунами; правила укладання. Умови транспортування залежать від стану товару, його транспортабельності й терміну перевезення;
- *довговічність* — здатність товару виконувати задані функції протягом довгого часу до граничного стану. Таким чином довговічність визначатиме фактичну тривалість функціонування товарів;
- *термін служби* — це календарна тривалість експлуатації виробів: від її початку і після ремонту до настання граничного стану. Вимірюють термін служби в годинах, днях, місяцях, роках. Ресурс — це гранична можливість безвідмовної експлуатації товару, що зафіксована в гарантійних документах на нього;
- *ремонтпридатність* — це властивість товару, яка дає змогу споживачу продовжити термін його експлуатації через проведення ремонтів. Показниками ремонтпридатності є: ймовірність відновлення за певний час, середній термін ремонту (термін гарантійного і поточного ремонту, термінового ремонту, ремонту вдома) та трудомісткість ремонту.

На кожній упаковці, тарі з хімічною речовиною повинна бути етикетка з її назвою і зазначенням характерних властивостей (окислювач, паливо, те, що може самозайматися і т. д.).

Згідно з Правилами роздрібної торгівлі продовольчими товарами, які затверджені Міністерством економіки у 2003 р., роздрібний продаж продовольчих товарів здійснюється через спеціалізовані підприємства торгівлі, зокрема фірмові підприємства з універсальним асортиментом продовольчих товарів, відділи (секції) підприємств є універсальним асортиментом непродовольчих товарів, стаціонарну дрібнодрібну торгову мережу (намети, кіоски, торгові автомати), пересувну торгову мережу (автокрамниці, автопричепи, візки, лотки, бочки, цистерни тощо), склади-магазини, підприємства громадського харчування.

УРОК 20. Раціональне харчування. Вимоги до якісної питної води

Мета: розглянути питання про раціональне харчування, а також про використання різних символів маркування небезпек, що мають різні групи товарів. Визначити обов'язки виробників щодо якості товарів та послуг.

Обладнання: роздатковий матеріал «Харчові добавки, дозволені до використання в Україні»; текст Закону України «Про захист прав споживачів», зразки етикеток продовольчих товарів вітчизняного та іноземного виробництва.

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Вимоги до якості питної води. Не існує єдиного показника, який характеризує якість питної води. Оцінка якості ведеться на основі використання системи різних показників. Усі їх можна умовно поділити на групи: фізичні, бактеріологічні та хімічні.

До головних *фізичних показників* відносять:

- температуру води;
- прозорість;
- запах;
- колір.

До *хімічних показників* води відносять:

- мінеральний склад;
- вміст фенолів;
- наявність нафтопродуктів;
- вміст пестицидів;
- вміст важких металів.

Бактеріологічні показники характеризують забрудненість води патогенними мікроорганізмами.

Правове регулювання якості та безпеки продукції. Нормативні документи з стандартизації. Закон України «Про стандартизацію». Відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» вимоги до якості товарів і послуг визначаються в нормативних документах зі стандартизації. Ці нормативні документи повинні ґрунтуватися на сучасних досягненнях науки, техніки й технології, міжнародних стандартах, правилах і рекомендаціях зі стандартизації, прогресивних національних стандартах інших держав; враховувати умови використання товарів, результатів роботи, послуг; умови і режим праці та не порушувати положення законодавства.

У Декреті КМ України «Про державний нагляд за дотриманням стандартів, норм і правил і відповідальності за їх порушення» зазначено, що Державну систему стандартизації створює Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики — національний орган зі стандартизації.

Як визначено у Декреті, **стандарт** — це державний стандарт, галузевий стандарт, технічні умови й інші нормативні документи, затверджені відповідним органом, у яких вказуються загальні принципи або характеристики щодо визначених об'єктів стандартизації або технічні вимоги, яким повинна відповідати конкретна продукція.

До нормативних документів зі стандартизації, що діють на території України, відносяться: Державні стандарти України (ДСТУ); Галузеві стандарти (ГСТУ); Стандарти науково-технічних та інженерних товариств і союзів; Технічні умови (ТУУ); Стандарти підприємств (СТП).

До *обов'язкових вимог* ДСТУ, відповідно до діючого законодавства, відносяться наступні вимоги:

- вимоги, що забезпечують безпеку продукції для життя, здоров'я і майна громадян, її сумісність і взаємозамінність, охорону навколишнього природного середовища, і вимоги до методів іспитів цих показників;
- вимоги техніки безпеки та гігієни праці з посиланням на відповідні санітарні норми і правила;
- метрологічні норми, правила, вимоги і положення, що забезпечують вірогідність і єдність вимірів;
- положення, що забезпечують технічну єдність під час розробки, виготовлення, експлуатації (застосування) продукції.

Усі інші вимоги до якості товарів, робіт і послуг, закріплені ДСТУ, носять *рекомендаційний характер*. Наприклад, основні споживчі (експлуатаційні) характеристики, естетичні й ергономічні вимоги тощо.

Галузеві стандарти (ГСТУ) розробляються і приймаються відповідними державними органами управління в межах їхньої компетенції на продукцію (товари, роботи, послуги) окремих видів, за відсутності державних стандартів України або, в разі потреби, встановлення вимог, що перевищують або доповнюють вимоги державних стандартів.

Стандарти підприємств розробляються і затверджуються підприємствами самостійно. СТП розробляються на продукцію, яка використовується лише на конкретному підприємстві, і тому порядок розробки, затвердження, обліку, зміни і скасування СТП також визначається підприємством самостійно.

Нині у сфері товарного обороту продовжують діяти технічні умови (ТУУ), що містять вимоги, які регулюють відносини між постачальником (розроблювачем, виробником) і споживачем (замовником) продукції.

Таким чином, затверджуючи обов'язкові вимоги щодо якості товарів і послуг, спрямовані на забезпечення безпеки життя, здоров'я і майна, охорони навколишнього середовища, і зобов'язуючи підприємців застосовувати й дотримуватись їх, держава захищає права і законні інтереси споживачів, які використовують ці товари і послуги.

У Законі введені такі поняття у сфері стандартизації.

Стандарт — документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі, розроблений у встановленому порядку на основі консенсусу.

Технічні умови — документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, процеси або послуги. Технічні умови можуть бути стандартом, частиною стандарту або окремим документом.

Стандарти повинні відповідати потребам ринку, сприяти розвитку вільної торгівлі, підвищенню конкурентоздатності вітчизняної продукції та бути викладені таким чином, щоб їх неможливо було використовувати з метою введення в оману споживачів продукції, якої стосується стандарт, або надавати перевагу виробнику продукції чи продукції, залежно від місця її виготовлення. Закон також встановлює, що об'єкт стандартизації може бути об'єктом інтелектуальної або промислової власності, якщо розробник стандарту в установленому законодавством порядку отримав дозвіл у власника прав на цей об'єкт.

УРОК 21. Права споживача у разі придбання ним товару неналежної якості.

Право споживача на інформацію про продукцію

Мета: розглянути питання про права споживачів на об'єктивну інформацію про промислові товари та продукти харчування, а також про особливості захисту своїх прав у разі придбання товарів неналежної якості.

Обладнання: текст Закону України «Про захист прав споживачів».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Права споживача у разі придбання ним товару неналежної якості. Згідно з восьмою статтею Закону України «Про захист прав споживачів» у разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку недоліків товару споживач, у порядку та в строки, що встановлені законодавством, має право вимагати:

- пропорційного зменшення ціни;
- безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк;
- відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку істотних недоліків, які виникли з вини виробника, продавця товару чи виконавця послуг або фальсифікації товару, підтверджених за необхідності висновком експертизи, споживач у порядку та в строки, що встановлені законодавством, і на підставі обов'язкових для сторін правил чи договору має право за своїм вибором вимагати від продавця або виробника:

- розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми;
- вимагати заміни товару на такий же або аналогічний товар з числа наявних виробів у продавця (виробника).

Щодо непродовольчих товарів, що перебували у використанні та були реалізовані через роздрібні комісійні торговельні підприємства, вимоги споживача, що стосуються повернення коштів, задовольняються за згодою продавця.

Варто відзначити, що задовольняються вимоги споживача щодо товарів, гарантійний строк на які ще не закінчився.

Продавець і виробник під час продажу товару зобов'язані інформувати споживача про підприємства, що задовольняють його вимоги стосовно гарантійного обслуговування. За ненадання такої інформації встановлюється відповідальність згідно з Законом «Про захист прав споживачів».

Щодо продавця чи виробника, що задовольняє вимоги споживача, то вони зобов'язані прийняти товар належної якості у споживача і задовольнити його вимоги.

За наявності товару вимога споживача про його заміну підлягає негайному задоволенню, а в разі виникнення потреби в перевірці якості — протягом чотирнадцяти днів або за домовленістю сторін.

У разі відсутності товару вимога споживача про його заміну підлягає задоволенню у двомісячний строк з моменту подання відповідної заяви. Якщо задовольнити вимогу споживача про заміну товару в установленний строк неможливо, споживач може на власний розсуд пред'явити продавцю або виробнику інші вимоги, які передбачені Законом.

Під час заміни товару з недоліками на товар аналогічної марки (моделі, артикулу, модифікації) належної якості, ціна на який змінилася, перерахунок вартості не провадиться.

Під час заміни товару з недоліками на такий же належної якості товар іншої марки (моделі, артикулу, модифікації) перерахунок вартості товару з недоліками у разі підвищення ціни провадиться, враховуючи його вартість на час обміну, а в разі зниження ціни — враховуючи вартість на час купівлі.

Під час розірвання договору розрахунки зі споживачем у разі підвищення ціни на товар провадяться, враховуючи його вартість на час пред'явлення відповідної вимоги, а в разі зниження ціни — враховуючи вартість товару на час купівлі. Гроші, сплачені за товар, повертаються споживачеві у день розірвання договору, а в разі неможливості повернути гроші у день розірвання договору — в інший строк за домовленістю сторін, але не пізніше ніж семи днів.

У разі придбання споживачем продовольчих товарів належної якості продавець зобов'язаний замінити їх на товари належної якості або повернути споживачеві сплачені ним гроші, якщо недоліки виявлено у межах строку придатності. Водночас розрахунки із споживачем провадяться в порядку, передбаченому абзацом третім частини сьомої цієї статті.

У разі пред'явлення споживачем вимоги про безоплатне усунення недоліків товару вони повинні бути усунуті протягом чотирнадцяти днів з дати її пред'явлення або за згодою сторін в інший строк.

На письмову вимогу споживача на час ремонту йому надається (з доставкою) товар аналогічної марки (моделі, артикулу, модифікації) незалежно від моделі. Для цього продавець, виробник (підприємство, що задовольняє вимоги споживача, установлені частиною першою цієї статті) зобов'язані створювати (мати) обмінний фонд товарів. Перелік таких товарів визначається Кабінетом Міністрів України.

У разі втрати споживачем технічного паспорта чи іншого документа, що його замінює, їх відновлення здійснюється у порядку, визначеному законодавством.

Виробник зобов'язаний відшкодувати всі збитки продавця (підприємства, що задовольняє вимоги споживача, встановлені частиною першою цієї статті), який розглядає претензію споживача до придбаного товару.

Продавець (виробник) товарів зобов'язаний у місячний строк відшкодувати підприємству, що виконує його функції, збитки, яких воно зазнало у зв'язку із задоволенням вимог споживача, передбачених цією статтею.

Право споживача на інформацію про продукцію. Споживач має право на одержання потрібної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого й компетентного вибору. Інформація повинна бути надана споживачеві до придбання ним товару чи замовлення роботи (послуги). Інформація про продукцію не вважається рекламою.

Інформація про продукцію повинна містити:

- назву товару, найменування або відтворення знака для товарів і послуг, за якими вони реалізуються;
- найменування нормативних документів, вимогам яких повинна відповідати вітчизняна продукція;
- дані про основні властивості продукції, а щодо продуктів харчування — про склад (включаючи перелік використаної у процесі їх виготовлення сировини, у тому числі харчових добавок), номінальну кількість (масу, об'єм тощо), харчову та енергетичну цінність, умови використання та застереження щодо вживання їх окремими категоріями споживачів, а також іншу інформацію, що поширюється на конкретний продукт;
- відомості про вміст шкідливих для здоров'я речовин, які встановлені нормативно-правовими актами, та застереження щодо застосування окремої продукції, якщо такі застереження встановлені нормативно-правовими актами;
- позначку про наявність у її складі генетично модифікованих компонентів;
- дані про ціну (тариф), умови та правила придбання продукції;
- дату виготовлення;
- відомості про умови зберігання;
- гарантійні зобов'язання виробника (виконавця);
- правила та умови ефективного і безпечного використання продукції;
- строк придатності (строк служби) товару (наслідків роботи), відомості про необхідні дії споживача після їх закінчення, а також про можливі наслідки в разі невиконання цих дій;
- найменування та місцезнаходження виробника (виконавця, продавця) і підприємства, яке здійснює його функції щодо прийняття претензій від споживача, а також проводить ремонт і технічне обслуговування.

Щодо продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації, споживачеві повинна надаватись інформація про її сертифікацію. Написи щодо ціни реалізації продукції мають бути чіткими і простими для розуміння. Ціна продукції повинна включати в себе всі податки та неподаткові обов'язкові платежі, які відповідно до законодавства сплачуються споживачем під час придбання відповідної продукції. Ціна товару зазначається за одну упаковку такого товару, а якщо товар поставляється без упаковки — за одиницю вимірювання, яка зазвичай застосовується до такого товару.

У разі коли надання недоступної, недостовірної, неповної або несвоєчасної інформації про продукцію та про виробника, виконавця чи продавця спричинило:

- придбання продукції, яка не має потрібних споживачеві властивостей, — споживач має право розірвати договір і вимагати відшкодування завданих йому збитків;
- неможливість використання придбаної продукції за призначенням — споживач має право вимагати надання у прийнятно короткий, але не більше місяця, строк належної інформації. Якщо інформацію в обумовлений строк не буде надано, споживач має право розірвати договір і вимагати відшкодування збитків;
- заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну споживача — споживач має право пред'явити продавцю, виробнику, виконавцю вимоги, передбачені статтею 16 Закону «Про захист прав споживачів», а також вимагати відшкодування збитків, завданих природним об'єктам, що перебувають у його володінні на праві власності або на інших підставах, передбачених законом чи договором.

Збитки, завдані споживачеві недобросовісною рекламою, підлягають відшкодуванню винною особою у повному обсязі.

УРОК 22. Практична робота
«Ознайомлення із символами і позначеннями на товарах,
які попереджають про їхню небезпеку»

Мета: практично закріпити знання учнів про використання символів маркування небезпек, що мають різні групи товарів. Визначити обов'язки виробників щодо якості товарів та послуг.

Обладнання: роздатковий матеріал «Знаки небезпеки» та «Харчові добавки, дозволені до використання в Україні»; текст Закону України «Про захист прав споживачів»; зразки етикеток продовольчих товарів вітчизняного й іноземного виробництва.

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Виконайте послідовно всі завдання і зробіть висновок.

1. Розгляньте зразки етикеток товарів, якими вам доводилося користуватися і дайте відповіді на такі запитання:

- Яку інформацію можна знайти на етикетці?
- Які види товарних знаків містяться на етикетці?

2. Користуючись додатком, знайдіть на етикетці та роз'ясніть значення:

- знаків відповідності;
- екологічних знаків;
- знаків нагород.

3. Розгляньте штрих-код на етикетці товару з метою виявлення підробки або доведення його оригінальності.

УРОК 23. Практична робота
«Складання претензій продавцю
чи виробнику на неякісний товар»

Мета: навчитися складати юридично правильні претензії до виробника чи продавця товарів щодо їх якості; ознайомитися з процедурою їх використання. Закріпити знання про обов'язки виробників щодо якості товарів та послуг.

Обладнання: зразки претензій про неякісний товар; текст Закону України «Про захист прав споживачів».

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Виконайте послідовно всі завдання і зробіть висновок.

1. Відвідайте регіональне відділення Управління у справах захисту споживачів. Ознайомтеся з бланками та правилами заповнення документів щодо порушення прав. Візьміть копії цих документів.

2. На занятті складіть претензію продавцю, виробнику чи надавачу послуг. Розгляньте правила її оформлення та подання.

УРОК 24. Рольова гра
«Що буде, якщо залишити без уваги
законну претензію споживача?»

Мета: отримати навички практичного використання претензій виробнику та продавцю неякісних товарів і послуг.

Обладнання: зразки претензій про неякісний товар чи послугу; текст Закону України «Про захист прав споживачів».

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Розподіліть клас на 3 групи. Перша — споживачі — готує претензію на неякісний товар. Друга — виробник, продавець, надавач послуг — ігнорує законну претензію. Третя — орган захисту прав споживачів.

Змоделуйте реальну життєву ситуацію, де кожна з груп учнів відстоює певну точку зору.

Запитання та завдання для обговорення

1. Які ви знаєте види безпеки товарів?
2. Як забезпечуються належні умови зберігання харчових продуктів?
3. Які продукти харчування визнаються небезпечними, неякісними?
4. Що ви розумієте під поняттям «раціональне споживання»?
5. Яку інформацію ви можете отримати, читаючи етикетки, упаковки, вкладки?
6. Назвіть відомі вам товарні знаки.
7. З якою метою на упаковках, етикетках, вкладках розміщують знаки відповідності, екологічні знаки, знаки нагород?
8. Яку роль, на вашу думку, відіграє система штрихового кодування товарів у справі боротьби за якість товарів?
9. Користуючись інформацією, поданою на будь-якій етикетці з продукту харчування, визначте:
  - Які харчові добавки містить цей продукт?
  - Чи є вони небезпечними та дозволеними для використання в Україні?

ТЕСТ

1. До загальних видів і показників безпеки товарів не належить:

- А. Хімічна безпека.
- Б. Механічна безпека.
- В. Біологічна безпека.
- Г. **Соціальна безпека.**

2. Хімічна безпека товарів передбачає, що:

- А. **Продукція не виділяє речовини, небезпечні для споживача.**
- Б. Продукція не виділяє речовини, небезпечні для виробника.
- В. Продукція не виділяє речовини, небезпечні для природного середовища.
- Г. Продукція змінює хімічний склад при деформації товару.

3. Біологічна безпека товарів гарантується для:

- А. **Людини.**
- Б. Оточуючого середовища.
- В. Домашніх тварин.
- Г. Рослинного і тваринного світу.

4. До головних видів безпеки товарів не відносять:

- А. Надійність.
- Б. **Ремонтопридатність.**
- В. Довговічність.
- Г. Гарантійний термін.

5. *Неякісні та небезпечні харчові продукти підлягають:*

- А. Вилученню з обігу.**
- Б. Подальшій переробці.
- В. Продажу за зниженими цінами.
- Г. Довготривалому зберіганню.

6. *До фізичних показників якості питної води не відносять:*

- А. Прозорість.
- Б. Запах.
- В. Колір.
- Г. Мінеральний склад.**

7. *У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку недоліків товару споживач, у порядку та у строки, що встановлені законодавством, має право на:*

- А. Зменшення ціни під час покупки інших товарів у даному магазині.**
- Б. Безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк.**
- В. Заміну даного товару на інший за типом товар.
- Г. Відшкодування витрат на усунення недоліків товару за власний рахунок.

8. *Раціональним є таке харчування, яке забезпечує:*

- А. Компенсацію енергетичних затрат організму.
- Б. Правильне формування усіх тканин і органів.
- В. Нормальне самопочуття людини.
- Г. Усе вищезазначене.**

9. *На який товар норму раціонального споживання встановлюють економісти?*

- А. Продукт харчування.**
- Б. Освіту.
- В. Одяг.
- Г. Духовні блага.

10. *Інформація про продукцію повинна містити:*

- А. Назву товару, найменування або відтворення знака для товарів і послуг, за якими вони реалізуються.
- Б. Найменування нормативних документів, вимогам яких повинна відповідати дана продукція.
- В. Відомості про умови зберігання.
- Г. Усе перелічене вище.**

11. *Чи може продавець надати споживачеві харчовий продукт, термін придатності на який закінчився?*

- А. Так.
- Б. Ні.**
- В. Так, якщо товар не змінив свій зовнішній вигляд.
- Г. Так, лише за згоди споживача.

12. *Чи має право продавець продавати побутовий прилад з відсутньою інструкцією до використання?*

- А. Так, у випадку, коли споживач уміє ним користуватися.
- Б. Ні.**
- В. Так.
- Г. Ні, за винятком усної інформації продавця про товар.

ТЕМА 6. БЕЗПЕКА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА. «ЗЕЛЕНЕ СПОЖИВАННЯ»

Мотивація

Після опрацювання цієї теми учні будуть:

- *знати* про вплив товарів на оточуюче середовище під час їх експлуатації та споживання;
- *називати* показники екологічних властивостей деяких товарів;
- *орієнтуватися* в змісті законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного і епідеміологічного благополуччя населення».

Основні поняття: вплив товарів на оточуюче середовище під час їх експлуатації та споживання; показники екологічних властивостей деяких товарів: вміст шкідливих речовин; міцність фарбування, надійність пакування; надійність транспортування; можливість безпечної утилізації, радіоактивність.

УРОК 25. Безпека навколишнього середовища

Мета: розглянути основні загрози, властиві певним товарам, та визначити небезпеку, яку вони можуть складати для навколишнього природного середовища; ознайомитися з законодавчими актами, що регулюють ці питання.

Обладнання: Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»; Закон України «Про забезпечення санітарного і епідеміологічного благополуччя населення».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

За індексом екологічної сталості (показник, що вимірює прогрес на шляху до сталого розвитку) Україна в 2001 році посідала останню позицію серед країн пострадянського блоку та 110 місце серед 122 країн світу. На виробництво одиниці продукції в Україні витрачається в декілька разів більше енергії, ніж у країнах Європейського Союзу. Для підвищення ефективності використання природних ресурсів, промисловість потребує реструктуризації, а підприємства – переоснащення.

Нині в ході виробництва та споживання товарів і послуг важливим є розуміння підприємцями й споживачами необхідності ставити й досягати екологічних та економічних цілей одночасно.

Основними **принципами охорони навколишнього природного середовища** є:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість дотримання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності;
- гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;
- запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;
- збереження просторової та видової різноманітності й цілісності природних об'єктів і комплексів.

Природні ресурси України є власністю народу України, який має право на володіння, використання та розпорядження природними багатствами країни.

Державній охороні й регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені до господарського обігу, так і не використовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Підвищення екологічної культури суспільства забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням у галузі охорони навколишнього середовища, у тому числі в дошкільних дитячих закладах, у системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища.

Кожний громадянин України має право на:

- безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище;
- участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, та внесення пропозицій до державних та господарських органів, установ та організацій із цих питань;
- участь у розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального комплексного використання природних ресурсів;
- здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів;
- об'єднання в громадські природоохоронні формування;
- одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення.

Захист прав громадян України в галузі охорони навколишнього природного середовища. Україна гарантує своїм громадянам реалізацію екологічних прав, наданих законодавством.

Ради, спеціально уповноважені державні органи управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів зобов'язані надавати всебічну допомогу громадянам у здійсненні природоохоронної діяльності, враховувати їхні пропозиції щодо поліпшення стану довкілля та раціонального використання природних ресурсів, залучати громадян до участі у вирішенні питань охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів.

Порушені права громадян у галузі охорони навколишнього середовища мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України.

Обов'язки громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Громадяни України зобов'язані:

- берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- здійснювати діяльність із додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;
- не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів;
- вносити плату за спеціальне використання природних ресурсів та штрафи за екологічні правопорушення;
- компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище.

Екологічна безпека — це такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічного становища та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

У разі аварії, що спричинила забруднення навколишнього середовища, підприємства, установи, організації зобов'язані негайно приступити до ліквідації її наслідків. Одночасно посадові особи або власники підприємств, керівники установ і організацій зобов'язані повідомляти про аварію і заходи, вжиті для ліквідації її наслідків, виконавчий комітет місцевої Ради, органи охорони здоров'я, спеціально уповноважені державні органи управління в галузі охорони довкілля і використання природних ресурсів та населення.

Громадяни мають право на:

- безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та безпечне навколишнє середовище;

- участь у розробці, обговоренні та громадській експертизі проектів програм і планів забезпечення санітарного й епідемічного благополуччя населення, внесення пропозицій, що стосуються цих питань, до відповідних органів;
- відшкодування шкоди, завданої їхньому здоров'ю внаслідок порушення підприємствами, установами, організаціями, громадянами санітарного законодавства;
- достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, здоров'я населення, а також про наявні та можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь.

Громадяни зобов'язані:

- піклуватися про своє здоров'я та здоров'я й гігієнічне виховання своїх дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян;
- брати участь у проведенні санітарних і протиепідемічних заходів;
- проходити обов'язкові медичні огляди та робити щеплення в передбачених законодавством випадках;
- виконувати розпорядження і вказівки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби у процесі здійснення ними державного санітарно-епідеміологічного нагляду.

УРОК 26. Практична робота **«Розроблення пам'ятки споживача»**

Мета: навчитися складати пам'ятки раціонального споживача з урахуванням вимог екологічного законодавства.

Обладнання: Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»; Закон України «Про забезпечення санітарного і епідеміологічного благополуччя населення».

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Запропонуйте групам учнів створити власні пам'ятки споживача за напрямками:

- придбання продуктів харчування;
- придбання промислових товарів;
- отримання матеріальних послуг;
- отримання нематеріальних послуг.

УРОК 27. Практична робота **«Питна вода у місцевості, де ми живемо:** **її якість та раціональне використання»**

Мета: закріпити знання учнів про вимоги до якості питної води; перевірити, чи відповідають показники води у регіоні санітарно-гігієнічним вимогам; визначити основні шляхи та джерела забруднення місцевих водойм.

Обладнання: Закон України «Про забезпечення санітарного і епідеміологічного благополуччя населення»; матеріали з місцевої санітарно-епідеміологічної станції щодо якості питної води.

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Перед проведенням практичної роботи рекомендується відвідати місцеву санітарно-епідеміологічну станцію, де ознайомитися з основними показниками, що характеризують якість питної води.

У ході роботи визначити головних споживачів води у вашому населеному пункті. Які заходи проводяться з метою раціонального використання водних ресурсів?

УРОК 28. Практична робота
«Проблеми утилізації побутових відходів
у регіоні, де ми живемо»

Мета: визначити особливості зберігання, утилізації чи переробки побутових відходів у своєму населеному пункті. Уміти запропонувати власні шляхи розв'язання даної проблеми.

Обладнання: Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»; Закон України «Про забезпечення санітарного і епідеміологічного благополуччя населення».

Інструкції щодо виконання практичної роботи

Виконайте послідовно всі завдання і зробіть висновок.

1. Що ми відносимо до побутових відходів? Які особливості їх транспортування, зберігання та утилізації?
2. Дізнайтеся, чи є у вашій місцевості сміттєзвалища? Чи виникають екологічні проблеми, пов'язані з їх функціонуванням?
3. Які шляхи ви можете запропонувати для розв'язання проблеми утилізації побутових відходів? Як вона розв'язується у розвинутих країнах світу?

Запитання та завдання для обговорення

1. Наведіть приклади діяльності людини, спрямованої на збереження екосистем.
2. Які існують параметри та показники громадської думки щодо стану навколишнього середовища?
3. Законодавча база України та висвітлення екологічних проблем.
4. Назвіть приклади кількох виробників екологічно небезпечної продукції.

ТЕСТ

1. Метою заходів, що спрямовані на охорону навколишнього природного середовища, є:
А. Регулювання відносин у галузі охорони, використання й відтворення природних ресурсів.
Б. Забезпечення екологічної безпеки.
В. Запобігання і ліквідація негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище.
Г. Усе вищезазначене.
2. Природні ресурси України є власністю:
А. Державних органів влади.
Б. Народу України.
В. Приватних власників.
Г. Правильної відповіді немає.

3. Якими нормативними документами передбачена охорона навколишнього природного середовища в Україні?

- А. _____
- Б. _____
- В. _____
- Г. _____

4. Громадяни України не мають права на:

А. Безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та безпечне навколишнє середовище.

Б. Відшкодування шкоди, завданої їхньому здоров'ю внаслідок порушення підприємствами, установами, організаціями, громадянами санітарного законодавства.

В. Безоплатне використання природних ресурсів.

Г. Достовірну й своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, здоров'я населення, а також про наявні та можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь.

5. Перелік екологічно небезпечних об'єктів визначається:

А. Санітарно-епідеміологічною станцією.

Б. Уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

В. Органами місцевого самоврядування.

Г. Громадськими організаціями.

6. В Україні здійснюється державне страхування громадян та їх майна:

А. Добровільне.

Б. Обов'язкове.

В. Добровільне і обов'язкове.

Г. Не здійснюється.

7. Екологічні права громадян забезпечуються:

А. Участю громадських об'єднань та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища.

Б. Здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства щодо охорони навколишнього середовища.

В. Компенсацією в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства щодо охорони навколишнього середовища.

Г. Усе перелічене вище.

8. Екологічна безпека — це:

А. Забезпечення відповідних умов для розвитку природних ландшафтів.

Б. Охорона певних біологічних угруповань.

В. Стан навколишнього природного середовища, який призводить до погіршення екологічної ситуації на певній території.

Г. Стан навколишнього середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

9. Які існують шляхи утилізації побутових відходів?

- А. _____
- Б. _____
- В. _____
- Г. _____

10. Головними джерелами забруднення водою у вашій місцевості є:

- А. _____
- Б. _____
- В. _____
- Г. _____

11. Громадяни України зобов'язані:

- А. Берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства.
- Б. Здійснювати діяльність, додержуючись вимог екологічної безпеки та інших екологічних нормативів.
- В. Не порушувати екологічні права та законні інтереси інших суб'єктів.
- Г. **Все перелічене вище.**

12. Які закони регулюють питання охорони навколишнього середовища в Україні?

- А. _____
- Б. _____
- В. _____
- Г. _____

ТЕМА 7. ДЕРЖАВНИЙ ТА ГРОМАДСЬКИЙ ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Мотивація

Після опрацювання цієї теми учні будуть:

- *знати* види споживчого захисту, громадські організації, які здійснюють захист прав споживачів;
- *називати* важелі, за допомогою яких держава забезпечує гарантований рівень споживання товарів та послуг;
- *орієнтуватися* в основних законодавчих документах, які захищають права споживачів;
- *називати* основні державні органи захисту прав споживачів;
- *розрізняти* форми об'єднань споживачів.

Основні поняття: споживчий захист, його види; як самостійно визначити якість товару і його гігієнічні властивості; вилучення з обігу неякісної та небезпечної продукції; законодавче врегулювання відносин між споживачами товарів (робіт, послуг) та виробниками і продавцями; важелі, за допомогою яких держава забезпечує гарантований рівень споживання товарів та послуг; громадські організації, які здійснюють захист прав споживачів.

УРОК 29. Діяльність органів влади у сфері захисту прав споживачів

Мета: ознайомити учнів з особливостями діяльності органів влади, а також органів місцевого самоврядування щодо захисту прав споживачів. Охарактеризувати обов'язки і відповідальність службових осіб органів виконавчої влади, які здійснюють захист прав споживачів.

Обладнання: Закон України «Про захист прав споживачів».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Держава забезпечує споживачам захист їхніх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, які необхідні для прийняття самостійних рішень під час придбання та ви-

користання продукції відповідно до потреб споживачів, і гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності.

Діяльність органів влади у сфері захисту прав споживачів. 12 травня 1991 року був прийнятий Закон України «Про захист прав споживачів», який регулює відносини між споживачами, виробниками та продавцями товарів, встановлює права споживачів і визначає механізм реалізації цих прав. Згідно зі ст. 26 даного Закону повноважні органи виконавчої влади, які здійснюють захист прав споживачів, мають право:

- *давати* суб'єктам господарської діяльності обов'язкові для виконання приписи про припинення порушень прав споживачів;
- *перевіряти* у суб'єктів господарської діяльності сфери торгівлі, громадського харчування і послуг якість товарів, додержання обов'язкових вимог щодо безпеки товарів, а також додержання правил торгівлі та надання послуг. Входити безперешкодно та обстежувати, відповідно до законодавства, будь-які виробничі, складські, торговельні й інші приміщення цих суб'єктів;
- *відбирати* у суб'єктів господарської діяльності сфери торгівлі, громадського харчування і послуг зразки товарів, сировини, матеріалів, напівфабрикатів для перевірки їх якості на місці або проведення незалежної експертизи у відповідних лабораторіях та інших установах з оплатою вартості зразків і проведених досліджень (експертиз) за рахунок суб'єктів господарської діяльності, що перевіряються. Проводити контрольні перевірки правильності розрахунків із споживачами за надані послуги та реалізовані товари. У разі неможливості повернення здійснених витрат, їх відшкодування відноситься на результати діяльності суб'єктів господарської діяльності;
- *припиняти* реалізацію товарів, що не відповідають вимогам нормативних документів, до усунення суб'єктами господарської діяльності виявлених недоліків;
- *забороняти* суб'єктам господарської діяльності реалізацію споживачам товарів, на які немає документів, що засвідчують їх відповідність вимогам нормативних документів;
- *приймати рішення*:
  - щодо припинення у сфері торгівлі, громадського харчування продажу товарів, які не відповідають вимогам нормативно-правових актів та нормативних документів, до усунення виявлених недоліків;
  - про тимчасове припинення діяльності підприємств торгівлі (секцій, відділів), громадського харчування, складів підприємств гуртової і роздрібною торгівлі та організацій незалежно від форм власності, що систематично реалізують недоброякісні товари, порушують правила торгівлі та надання послуг, умови зберігання й транспортування товарів, — до усунення виявлених недоліків;
- *вилучати* неякісні товари, документи, інші предмети, що свідчать про порушення прав споживачів;
- *подавати* до суду позови про захист прав споживачів.

Органи місцевого самоврядування з метою захисту прав споживачів мають право створювати при їх виконавчих органах структурні підрозділи з питань захисту прав споживачів, які вправі:

- Розглядати звернення споживачів, консультувати їх з питань захисту прав споживачів.
- Аналізувати договори, що укладаються продавцями (виконавцями, виробниками) зі споживачами, з метою виявлення умов, які обмежують права споживачів.
- У разі виявлення продукції неналежної якості, фальсифікованої, небезпечної для життя, здоров'я, майна споживачів і навколишнього середовища терміново повідомляти про це відповідні територіальні органи у справах захисту прав споживачів, інші органи, що здійснюють контроль і нагляд за якістю і безпекою продукції.
- У разі виявлення фактів реалізації продукції, яка не супроводжується необхідною, доступною, достовірною, своєчасною інформацією та відповідними документами, або продукції зі строком придатності, який минув, — тимчасово зупиняти реалізацію продукції до пред'явлення інформації, супровідних документів або припиняти її реалізацію.

- Готувати подання до органу, який видав дозвіл на провадження відповідного виду діяльності, для вирішення питання про тимчасове призупинення його дії чи про дострокове анулювання у разі систематичного порушення прав споживачів.
- Подавати до суду позови щодо захисту прав споживачів.

Правовий захист службових осіб спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальних органів. Службова особа спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів під час виконання своїх службових обов'язків перебуває під захистом закону.

Держава гарантує захист життя, здоров'я, честі, гідності та майна службової особи спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів і членів її родини від злочинних посягань та інших протиправних дій.

УРОК 30. Громадські організації споживачів (об'єднання споживачів)

Мета: ознайомити учнів із формами та особливостями діяльності громадських організацій, які працюють у сфері захисту прав споживачів.

Обладнання: Закони України «Про захист прав споживачів» та «Про об'єднання громадян».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

З метою захисту своїх законних прав та інтересів споживачі мають право об'єднуватися в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів), що провадять свою діяльність відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян». Держава підтримує діяльність об'єднань споживачів.

Об'єднання споживачів **мають право:**

- вивчати споживчі властивості продукції, попит на неї, проводити опитування населення для виявлення громадської думки про якість товарів, що випускаються й реалізуються, та ціни на них;
- проводити самостійно або звертатися до уповноважених державних органів щодо проведення експертизи та випробування продукції;
- одержувати від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань;
- сприяти відповідним державним органам у здійсненні контролю за якістю продукції та обслуговування;
- надавати юридичну і консультаційну допомогу споживачам згідно із законодавством;
- вносити пропозиції щодо розроблення нормативних документів, які встановлюють вимоги щодо якості продукції;
- представляти і захищати інтереси споживачів в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування згідно із законодавством;
- вносити органам виконавчої влади і суб'єктам господарювання пропозиції про заходи щодо підвищення якості продукції, про тимчасове призупинення випуску та реалізації продукції, яка не відповідає встановленим вимогам щодо якості, про припинення виробництва, вилучення з реалізації продукції, що становлять небезпеку для життя, здоров'я та майна громадян або завдають шкоди навколишньому середовищу, фальсифіковану та дефектну продукцію, а також про коригування цін, встановлених з порушенням законодавства;
- звертатися з позовом до суду про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів і припинення цих дій. При задоволенні такого позову суд зобов'язує порушника довести рішення суду у встановлений ним строк через засоби масової інформації або іншим способом до відома споживачів. Рішення суду, що набрало законної сили, про визнання дій продавця, виробника (підприємства,

що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів є обов'язковим для суду, що розглядає позов споживача щодо цивільно-правових наслідків їх дій з питань, чи мали місце ці дії і чи були здійснені вони цими особами;

- відповідно до законодавства захищати у суді права споживачів, які не є членами громадських організацій споживачів (об'єднань споживачів);
- звертатися до правоохоронних органів та органів виконавчої влади про притягнення до відповідальності осіб, винних у випуску та реалізації продукції неналежної якості;
- інформувати громадськість про права споживачів;
- сприяти розвитку міжнародного співробітництва у сфері захисту прав та інтересів споживачів.

Повноваження органів місцевого самоврядування щодо захисту прав споживачів.

Органи місцевого самоврядування з метою захисту прав споживачів мають право створювати при їх виконавчих органах структурні підрозділи з питань захисту прав споживачів, які мають право:

- розглядати звернення споживачів, консультувати їх з питань захисту прав споживачів;
- аналізувати договори, що укладаються продавцями (виконавцями, виробниками) із споживачами, з метою виявлення умов, які обмежують права споживачів;
- у разі виявлення продукції неналежної якості, фальсифікованої, небезпечної для життя, здоров'я, майна споживачів і навколишнього природного середовища терміново повідомляти про це відповідні територіальні органи у справах захисту прав споживачів, інші органи, що здійснюють контроль і нагляд за якістю і безпекою продукції;
- у разі виявлення фактів реалізації продукції, яка не супроводжується необхідною, доступною, достовірною, своєчасною інформацією та відповідними документами або продукції з простроченим строком придатності, — тимчасово призупиняти реалізацію продукції до пред'явлення інформації, супровідних документів або припиняти її реалізацію;
- готувати подання до органу, який видав дозвіл на провадження відповідного виду діяльності, для вирішення питання про призупинення його дії чи про дострокове анулювання у разі систематичного порушення прав споживачів;
- подавати до суду позови щодо захисту прав споживачів.

УРОК 31. Права споживачів. Порушення прав споживачів

Мета: розглянути основні форми порушення законодавства щодо прав споживачів та відповідальність за такі порушення.

Обладнання: Закон України «Про захист прав споживачів».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Крім інших випадків порушень прав споживачів, які можуть бути встановлені та доведені, виходячи з відповідних положень законодавства у сфері захисту прав споживачів, вважається, що для цілей застосування Закону «Про захист прав споживачів» та пов'язаного з ним законодавства про захист прав споживачів, права споживача вважаються в будь-якому разі порушеними, якщо:

- під час реалізації продукції будь-яким чином порушується право споживача на свободу вибору продукції;
- під час реалізації продукції будь-яким чином порушується свобода волевиявлення споживача та/або висловлене ним волевиявлення;
- під час надання послуги, від якої споживач не може відмовитись, а одержати може лише в одного виконавця, виконавець нав'язує такі умови одержання послуги, які ставлять споживача у нерівне становище порівняно з іншими споживачами та/або виконавцями, не надають споживачеві одна-

кових гарантій відшкодування шкоди, завданої невиконанням (неналежним виконанням) сторонами умов договору;

- порушується принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач;
- будь-яким чином (крім випадків, передбачених законом) обмежується право споживача на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про відповідну продукцію;
- споживачу реалізовано продукцію, яка є небезпечною, неналежної якості, фальсифікованою;
- ціну продукції визначено неналежним чином;
- документи, що підтверджують виконання договору, учасником якого є споживач, своєчасно не передано (надано) споживачу.

Відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів. У разі порушення законодавства щодо захисту прав споживачів суб'єкти господарювання сфери торговельного та інших видів обслуговування несуть відповідальність за:

- відмову споживачу в реалізації його прав, установлених частиною першою статті 8 і частиною третьою статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів»;
- виготовлення або реалізацію продукції, що не відповідає вимогам нормативних документів;
- виготовлення або реалізацію продукції, що не відповідає вимогам нормативних документів, нормативно-правових актів щодо безпеки для життя, здоров'я та майна споживачів і навколишнього середовища;
- реалізацію продукції, забороненої відповідним державним органом для виготовлення та реалізації (виконання, надання);
- реалізацію небезпечного товару (отрути, пестицидів, вибухо- і вогнебезпечних речовин) без належного попереджувального маркування, а також без інформації про правила й умови безпечного його використання;
- відсутність необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію;
- реалізацію товару, строк придатності якого минув;
- порушення умов договору між споживачем і виконавцем про виконання роботи, надання послуги.

УРОК 32. Майнова відповідальність за шкоду, завдану дефектною продукцією або продукцією неналежної якості

Мета: розглянути ситуації майнової відповідальності за шкоду, завдану дефектною продукцією або продукцією неналежної якості, а також особливості процесу вилучення з обігу неякісної та небезпечної продукції.

Обладнання: Закон України «Про захист прав споживачів».

БАЗОВА ІНФОРМАЦІЯ

Шкода, завдана життю, здоров'ю або майну споживача дефектною продукцією або продукцією неналежної якості, підлягає відшкодуванню в повному обсязі, якщо законом не передбачено більш високої міри відповідальності.

Право вимагати відшкодування завданої шкоди визнається за кожним потерпілим споживачем незалежно від того, чи перебував він у договірних відносинах з виробником (виконавцем, продавцем). Таке право зберігається протягом установленого строку служби (строку придатності), а якщо такий не встановлено — протягом десяти років з дати введення в обіг такої продукції її виробником.

Водночас на такого споживача покладається обов'язок довести:

- наявність шкоди;

- наявність дефекту в продукції;
- наявність причинно-наслідкового зв'язку між такими шкодою та дефектом.

Відповідальність перед споживачем за шкоду несе сторона, яка її завдала.

Виробник (виконавець) несе відповідальність за шкоду, завдану життю, здоров'ю або майну споживача, що виникла у зв'язку з використанням речей, матеріалів, обладнання, приладів, інструментів, пристосувань чи інших засобів, необхідних для виробництва товарів, виконання робіт або надання послуг, незалежно від рівня його наукових і технічних знань.

Виробник (виконавець, продавець) звільняється від відповідальності, якщо доведе, що:

- шкоду завдано з вини самого споживача внаслідок порушення ним встановлених правил використання, зберігання чи транспортування продукції або дії непереборної сили;
- він не вводив продукцію в обіг;
- дефект у продукції виник внаслідок додержання виробником вимог законодавства або виконання обов'язкових для нього приписів органів державної влади.

Вилучення з обігу неякісної та небезпечної продукції. До неякісних відносяться продукти харчування, продовольча сировина, промислові товари, показники безпеки яких не відповідають вказаним у нормативних документах або нормативно-правових актах вимогам для даного виду продукції, а також ті, якість чи споживчі властивості яких знизилися внаслідок:

- порушення маркування;
- порушення або деформації тари чи упаковки;
- наявність нетипових домішок та предметів, які не передбачені в інженерно-технологічній документації.

Споживання чи використання даного виду товарів пов'язане з ризиком для здоров'я і життя людини. Це можуть бути фальсифіковані, контрабандні, безгосподарні товари, а також ті, які не можуть бути відповідним шляхом ідентифіковані; на які відсутні необхідні супутні документи, що підтверджують їх якість та безпеку; термін придатності до використання яких закінчився; виготовлені із застосуванням недозволених добавок, матеріалів, технологій.

Неякісні і небезпечні товари, а особливо продукти харчування і продовольча сировина, мають бути вилучені з продажу в порядку, який передбачений Законом України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення чи подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14. 01. 2000 р. №1393-XIV.

Вилучені з обігу неякісні харчові товари та продовольча сировина (крім тих, які швидко псуються) можуть бути повернуті в обіг у випадку приведення їх у відповідний до вимог стан шляхом очистки, сортування, повторного маркування, зміни цільового призначення продукції, промислової переробки.

ТЕСТ

1. Розмір компенсації моральних збитків споживачеві визначає:

- А. Державний орган захисту прав споживачів.
- Б. Суд.
- В. Сам споживач.
- Г. Виробник або продавець.

2. Державну політику у сфері захисту прав споживачів проводить:

- А. Державний комітет України із захисту прав споживачів.
- Б. Регіональні комітети у справах захисту прав споживачів.
- В. Громадські організації.
- Г. Міжнародні організації.

3. Заяву до суду споживач подає:

- А. За місцем проживання.
- Б. За місцем знаходження порушника прав споживача.
- В. За місцем спричинення шкоди.
- Г. **Усе вищеперераховане правильне.**

4. Закон України «Про захист прав споживачів» був прийнятий:

- А. 14 серпня 1990 р.
- Б. 28 березня 1992 р.
- В. **12 травня 1991 р.**
- Г. 14 квітня 1993 р.

5. Об'єднання споживачів є громадськими організаціями, що провадять свою діяльність відповідно до:

- А. Закону України «Про захист прав споживачів».
- Б. **Закону України «Про об'єднання громадян».**
- В. Закону України «Про місцеве самоврядування».
- Г. Правильної відповіді немає.

6. Права споживача у разі придбання ним товару неналежної якості регламентуються:

- А. Статтею 7 Закону України «Про захист прав споживачів».
- Б. **Статтею 8 Закону України «Про захист прав споживачів».**
- В. Статтею 11 Закону України «Про захист прав споживачів».
- Г. Статтею 12 Закону України «Про захист прав споживачів».

7. Права споживача у разі придбання товару неналежної якості розглядаються у:

- А. Статті 5 Закону України «Про захист прав споживачів».
- Б. Статті 8 Закону України «Про захист прав споживачів».
- В. **Статті 9 Закону України «Про захист прав споживачів».**
- Г. Статті 12 Закону України «Про захист прав споживачів».

8. Виробник чи продавець не звільняється від відповідальності, якщо:

- А. **Він не вводив продукцію в обіг.**
- Б. Дефект у продукції виник внаслідок додержання виробником вимог законодавства або виконання обов'язкових для нього приписів органів державної влади.
- В. **Шкоду завдано з вини самого споживача.**
- Г. Дефект у продукції виник внаслідок недодержання виробником вимог законодавства або виконання обов'язкових для нього приписів органів державної влади.

9. Вилучення з обігу неякісної та небезпечної продукції можливе за умови:

- А. Порушення маркування товару.
- Б. Порушення або деформування тари чи упаковки.
- В. Наявності нетипових домішок та предметів.
- Г. **Усього переліченого вище.**

10. У разі відмови споживачу в реалізації його прав, суб'єкти господарювання несуть відповідальність:

- А. **У 10-кратному розмірі вартості продукції.**
- Б. У 5-кратному розмірі вартості продукції.
- В. У 15-кратному розмірі вартості продукції.
- Г. У 8-кратному розмірі вартості продукції.

11. Неякісні продукти харчування мають бути:

- А. Вилучені з продажу.**
- Б.** Використані для виробництва інших продуктів.
- В.** Продаватися з певними обмеженнями.
- Г.** Продаватися без обмежень.

12. На що може розраховувати споживач у разі порушення його прав?

- А.** Тільки на матеріальну компенсацію.
- Б. На матеріальну та моральну компенсацію.**
- В.** Тільки на моральну компенсацію.
- Г.** Тільки на вибачення виробника чи продавця.